

ГЛАСНИК

АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ
ЧАСОПИС ЗА ПРАВНУ ТЕОРИЈУ И ПРАКСУ

LVII год. од изласка
XXXIV год. непрекидног излажења

Нови Сад, фебруар 1985.
Број 2

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

Проф. др Момчило Грубач Вештачење алкохолисаних стања у
кривичном поступку

Проф. др Борислав Капамација Психијатријско вештачење код тес-
тамента и уговора о доживотном
издржавању

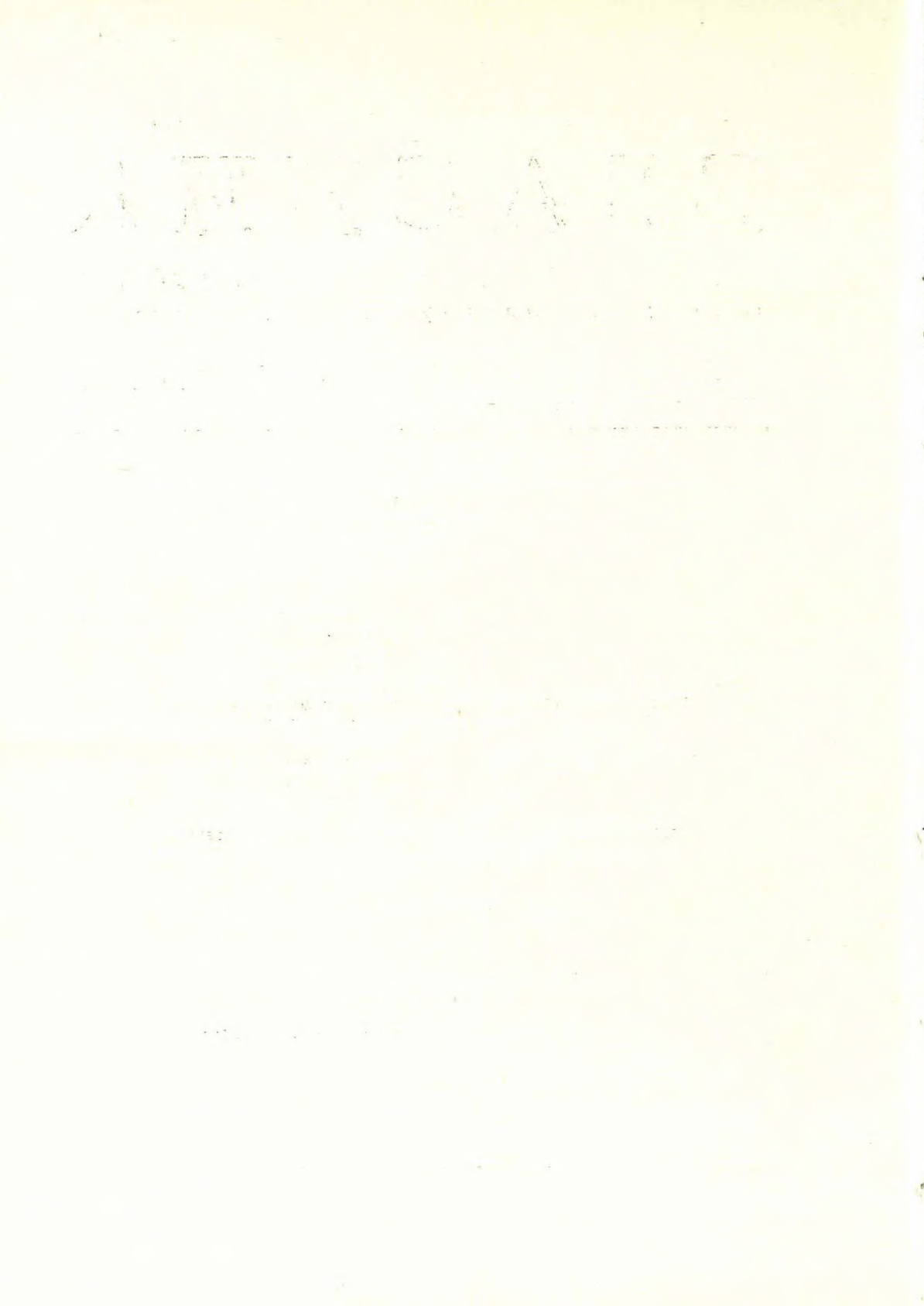
Милорад Ботић Судско говорништво (наставак)

ПРАВНА ПРАКСА

Из судства

САОПШТЕЊА

Из седнице Управног одбора

Г Л А С Н И К

АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ

ЧАСОПИС ЗА ПРАВНУ ТЕОРИЈУ И ПРАКСУ

LVII год. од изласка
XXXIV год. непрекидног издажења

Нови Сад, фебруар 1985.
Број 2

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

Проф. др Момчило Грубач

ВЕШТАЧЕЊЕ АЛКОХОЛИСАНИХ СТАЊА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ*

(Правни приступ)

Све масовнија употреба и злоупотреба алкохола донеле су и кривичном праву (материјалном и процесном) један број сложених проблема од којих неки још ни данас нису дефинитивно решени. Неспорна чињеница да алкохол утиче на свест и вољу човека и околност да се на одређеним квалитетима свести и воље данас заснива одговорност у кривичном праву, изазвале су у кривичном поступку потребу да се у случају сумње утврди да ли је учинилац у време извршења кривичног дела био евентуално у стању опијености алкохолом, и у ком степену. Како за компликовано утврђивање чињеница о стању и степену опијености и њеном утицају на понашање човека нису довољни стручна празна спрема, култура и искуство кривичног судије, јавила се у кривичном поступку потреба да се те чињенице утврђују путем вештака медицинске струке. Појава вештачења ове врсте отворила је велики број правних, медицинских, етичких и организационих питања која имају изузетан значај за кривични поступак, у првом реду због тога што случајева у којима су ова испитивања потребна има веома много. Ми ћемо овде расправити само неколико таквих питања процесно-правне природе.

1. О значају вештачења алкохолисаних стања за кривична суђења

Да би се тачно објаснио значај вештачења алкохолисаних стања за кривични поступак треба поставити питање, зашто се

* Рад је поднет као уводни извештај на Саветовању о вештачењу алкохолисаних стања у Сомбору 12. октобра 1984.

она у кривичном поступку уопште врше, тј. шта кривични поступак од тих вештачења очекује, или обрнуто, шта она кривичном поступку треба да пружи.¹ Одговори на ова питања су у првом реду у области материјалног кривичног права.² Вештачења алкохолисаних стања треба да омогуће да се у кривичном поступку правилно и истинито утврде одређене чињенице важне за примену одредаба материјалног кривичног права. То су, према нашем мишљењу, чињенице важне за утврђивање кривичне одговорности, што и теорија и судска пракса скоро једнодушно прихватају, и чињенице важне за избор и одмеравање кривичне санкције, што теорија ретко истиче, а судска пракса скоро занемарује или потпуно одбија. Осим тога, вештачење алкохолисаних стања је у неким случајевима неопходно да би суд утврдио постојање самог кривичног дела. Размотримо све то одвојено.

(1) Као што смо већ поменули, нема никакве сумње да опијеност алкохолом може проузроковати такво стање у коме је свест учиниоца кривичног дела била помучена а воља његова искључена. Ако се доследно узме да се одговорност заснива на урачуњљивости и виности, значај алкохолизованог стања учиниоца кривичног дела у кривичном праву је јасан: Ко је у време извршења кривичног дела био опијен алкохолом тако да није био свестан значаја свога дела и није могао да влада својим поступцима (био је дакле неурачуњљив), — не може бити кривично одговоран и кажњен.

Према томе, држећи се стриктно теорије о кривичној одговорности, окривљеникова опијеност је околност која доводи до његове екскулпације. Такво решење, коме се са аспекта важеће теорије о кривичној одговорности не може ништа приговорити, неодрживо је са криминално-политичког гледишта и супротно захтевима који се постављају у борби против алкохолизма као друштвено штетне појаве. Ефикасна борба против алкохолизма претпоставља кажњавање и уопште строжи третман делинквената алкохоличара, а не привилегован положај.

Споменути криминално-политички разлози су морали да буду уважени и у теорији и у позитивном кривичном праву. Али како је теорија кривичне одговорности, према речима проф. Bavsona, веома моћна тврђава, решења су тражена тако да се удовољи постављеним криминално-политичким захтевима а да се истовремено сачувају у потпуности начела важеће кривичноправ-

¹ Јасно дефинисан циљ који треба постићи и стална свест о њему, први је и најважнији услов за правилну примену правних установа. Примена права данас добрим делом пати управо због тога што се не зна циљ установа које се у право уводе, или ако се тај циљ у почетку и зна, брзо се губи из вида, што правне установе замагљује и отвара могућност за свакојаке смутње и спотицања.

² Случајеви утврђивања алкохолизованог стања у процесне сврхе (испитивање опијености појединих лица у току самог поступка) јављају се толико ретко да их скоро можемо занемарити, иако имају свој процесно-правни значај. Ако се случај и јави, судија га, по правилу, за потребе поступка може решити и сам, без вештака.

не догматике. Покушаји да се тај проблем реши ишли су у три одвојена правца:³

а) Први је био у увођењу, а затим у ширењу института „*actio libera in causa*” који упркос неурачунљивости предвиђа кривичну одговорност учиниоца који се сам довео у стање неурачунљивости употребом алкохола или дроге у намери да у таквом стању изврши кривично дело. Установа полази од претпоставке да је злочиначка намера постојала пре но што се учинилац опио, дакле у урачунљивом стању, а злоупотреба алкохола се ту јавља као средство за лакше извршење кривичног дела или да послужи као оправдање. Ширење тога института, до чега је дошло касније под утицајем истих криминално-политичких идеја, састојало се у томе што се кривична одговорност упркос неурачунљивости рачуна и онда кад се учинилац није опио да би извршио кривично дело, већ се напио иако је знао или је био дужан да зна да у таквом стању може извршити кривично дело. Ишло се, дакле, за тим да се учиниоцу припише и нехат за кривично дело које је извршио у потпуној пијаности (тако, поред многих других и Кривични закон СФРЈ у чл. 12. ст. 3).⁴ — б) Други покушај је у прописивању посебног кривичног дела које немачка теорија кривичног права назива „*Rauschdelikt*”, а које предвиђа да ће се за саму опијеност (опет потпуно) казнити ко у таквом стању учини кривично дело (немачки, грчки, швајцарски и аустријски кривични законици, као и КЗ предратне Југославије у § 166). Та је инкриминација у литератури веома спорна и има своје заговорнике и противнике, али се у ту проблематику овом приликом не можемо упуштати.⁵ — в) Треће решење налазимо у кривичном законодавству неких држава и оно се састоји у томе што кривични закон изричито предвиђа да пијаност (без обзира на степен) не искључује кривичну одговорност (КЗ РСФСР, шведски КЗ. И америчко право има такав став: *drunkennes is no excuse*, али се он тамо од почетка овога века почео полако мењати). Ово решење је значило теоријски раскид са принципима кривичне одговорности.

Законодавства су се потрудила, као што видимо, да пронађу решења за случајеве у којима је због употребе алкохола урачунљивост учиниоца кривичног дела била потпуно искључена. Та су решења свела на минимум број случајева ослобођења учинилаца кривичних дела који су у време извршења били у стању потпуне опијености алкохолом. Таквих случајева је у пракси ипак сразмерно мало, тако да су та законодавна решења више теоријског но практичног значаја. У пракси је највише случајева у којима је стање учиниоца кривичног дела услед употребе алкохола такво

³ Тако Lj. Bavcon, *Vrednotenje alkoholizma v kazenskem pravu in v sodni praksi*, »Zbornik znanstvenih razprav«, XXXII/1966, стр. 6. и сл.

⁴ Питање како опијеност у тим случајевима третирају при одмеравању казне југословенска пракса није решавала доследно: некад је то узимала као олакшавајућу околност, ређе као отежавајућу.

⁵ Види, Ото Центнер, *Алкохолизам и урачунљивост с кривичноправног аспекта*, „Наша законитост”, 3—4/1964, стр. 103. и 104.

да му урачунљивост није потпуно искључена. За те ситуације кривично законодавство није искључило кривичну одговорност, већ је овластило суд да зависи од чињеница и околности случаја, алкохолисано стање може узети као основ за ублажавање казне (ако је урачунљивост окривљеникова била битно смањена — чл. 12. ст. 2. КЗ СФРЈ), или као олакшавајућу односно отежавајућу околност⁶ (ако је урачунљивост била смањена, али не до битног степена). Закон, дакле, прави разлику између битно смањене урачунљивости, и за њу веже једне последице, и обично смањене урачунљивости, за коју веже друге кривично-правне последице.

На основу досадашњих излагања можемо закључити да се вештак у кривични поступак узима да би на основу свога стручног знања утврдио чињенице важне за извођење правног закључка о неурачунљивости, односно степену урачунљивости окривљеног који је у време извршења кривичног дела био под утицајем алкохола. Средствима и методама своје струке вештак треба да утврди да ли је окривљени у време извршења кривичног дела био у стању опијености, а ако је био онда још и у ком степену и какав је био утицај тога у конкретном случају на свест и вољу окривљеног, што је посебно важно и компликовано. Претходно утврђивање тих чињеница неопходна је претпоставка за доношење ослобађајуће пресуде, односно за примену казне или мере безбедности. Али тиме, по нашем мишљењу, нису исцрпљени сви проблеми алкохолизованог стања учиниоца кривичног дела и његове оцене, нити је завршена улога вештака психијатра у кривичном поступку.

(2) Кад утврди да је учинилац кривичног дела услед опијености алкохолом био у стању смањене урачунљивости, судија треба да одмери казну уз могућност да је ублажи (у границама законом прописане казне или испод тих граница, зависно од степена урачунљивости), или замени условном осудом (уз коју може изрећи неку меру заштитног надзора: лечење у одговарајућој здравственој установи, обавезу престанка уживања алкохолних пића, посеђивања одређених локала и тсл.), или да уз казну односно условну осуду изрекне још и меру безбедности обавезног лечења алкохоличара. Судија, дакле, има да бира између више могућности, а треба да се одлучи за најбољу. Која је то могућност зависи од многобројних и разноврсних чињеница и околности конкретног случаја које често сам без стручне помоћи не може да утврди. Ипак те чињенице у пракси судија утврђује сам, или тај посао потпуно занемарује. Кад у случају сумње да је учинилац кривичног дела у време извршења био опијен алкохолом нареди вештачење, он се стриктно ограничава на питања урачунљивости и осим тога ништа га више не занима. Значај опијености окрив-

⁶ Као отежавајућу околност предвиђају кривична законодавства хаби-туално опијање (Шпанија), или случајеве кривичних дела против безбедности људи ако се учинилац напио иако је знао да мора бити посебно пажљив (аустријски КЗ, а слично и КЗ РСФСР и Чехословачке). Грчки и мађарски КЗ. који познају појам смањене урачунљивости, изричито искључују могућност блажег кажњавања у случају скривљене опијености.

љеног при избору и одмеравању санкције цени он у оквирима сопствених моралних ставова. За једнога то представља олакшавајућу околност, па изриче блажу казну, за другога је то отежавајућа околност која значи да је учинилац заслужио тежу казну. Таква лаичка оцена веома заостаје за научним сазнањима.

Већ и површна анализа судске праксе показује да треба разликовати случајеве у којима је примена казне потребна као мера опште и индивидуалне превенције, од случајева у којима казна није потребна, већ нека друга заштитна или терапеутска мера. И у првој и у другој групи има даље различитих случајева који траже индивидуални третман. Све те случајеве суд данас узима једнако, као случајеве у којима треба блаже казнити: једне због тога што је пијаност била случајна или нескривљена а учинилац је непорочна особа, друге због социјалних, осећајних и других тешкоћа окривљеног које је узео у обзир. Пракса таквог кажњавања често је непримерена и штетна. С једне стране поставља се питање хоће ли се блажим кажњавањем стварно помоћи човеку који је запао у одређене тешкоће. С друге стране, блажа казна (која лаику изгледа најпримеренија) може представљати рђаву услугу окривљеном, јер му казује да постоји разумевање за његове тешкоће и да је друштво толерантно према начину који је изабрао да би их подносио. Тиме се демобилише онај део личности који би се можда могао одупрети алкохолизму.⁷ Из тога излази да ствар није тако проста као што изгледа на први поглед. Због тога се поставља питање, да ли је оправдано што кривични суд при избору санкције скоро увек одлучује без помоћи стручњака.

У случају кривичних дела извршених у стању опијености алкохолом суд се не би смео интересовати само за урачунљивост окривљеног као што сада чини, већ и за податке од којих зависи примена кривичних санкција (опис личности и евентуалног психопатолошког стања, прогноза даљег развоја, оцена друштвене опасности кривичног дела с обзиром на могућност рецидивизма и утицаја на околину, терапеутске могућности и др.).⁸ Пијанство и алкохолманија би се морале ценити не само са становишта ублажавања казне, већ и са становишта што боље заштите друштва и ресоцијализације учиниоца кривичног дела. Ослонцем на материјале вештачења суд би лакше и правилније изабрао санкцију, између више њих законом предвиђених, која би могла то да оствари. Само пресуда која је резултат сарадње судије правника и екипе стручњака за области које излазе из оквира права (осим психијатра, долазе у обзир психолози и социјални радници), може одговорити сложеним захтевима праведности. Изгледа да је такву пресуду скоро немогуће донети ако у кривични поступак не уведемо стручњаке, много храбрије него што данас чинимо.

(3) Вештачење алкохолисаних стања, као што смо изложили, треба наредити да би суд утврдио чињенице важне за доношење

⁷ Lj. Bavcon, *Vrednotenje*, стр. 14.

⁸ Lj. Bavcon, *Vrednotenje*, стр. 15.

одлуке о кривичној одговорности и кривичној санкцији. Поред тога има случајева кад је то вештачење потребно да би суд утврдио чињенице важне за одлуку о постојању кривичног дела. Тако нпр. за постојање кривичног дела угрожавања саобраћаја услед омамљености кривични закони поред осталог траже да је окривљени услед дејства алкохола био неспособан за безбедну вожњу (чл. 161. КЗ Војводине). Чињеницу да је окривљени био неспособан за безбедну вожњу суд ће у неким случајевима моћи да утврди само путем вештачења.⁹

2. Обавезност вештачења алкохолисаних стања и оцена доказне вредности исказа вештака

Судови често сматрају да душевно стање пијаног човека могу редовно сами утврђивати на основу сопственог знања и искуства и да им у томе послу помоћ стручњака, осим изузетно, није потребна. Због тога они не наређују вештачења у свим случајевима кад постоји сумња да је окривљени, односно осумњичени у време извршења дела био опијен алкохолом,¹⁰ а кад вештачење ипак нареди не прихватају исказ вештака, много чешије него у случајевима других вештачења,¹¹ већ суде по своме схватању. Таква судска пракса отвара питање да ли је вештачење алкохолисаних стања обавезно и питање оцене доказне вредности вештачког исказа.

(1) Решење првог питања налази се у одредби чл. 258. ст. 1. ЗКП. Она гласи овако: „Ако се појави сумња да је искључена или смањена урачунљивост окривљеног услед трајне или привремене душевне болести, привремене душевне поремећености или заосталог душевног развоја, одредиће се вештачење психијатријским прегледом окривљеног“. Како опијеност алкохолом може довести човека у стање привремене душевне поремећености, произлази да је вештачење обавезно кад год се јави сумња да је због тога била смањена или искључена његова урачунљивост. Откуда онда схватање да је суд потпуно слободан при решавању питања да ли ће наредити вештачење у случају кад је окривљени у време извршења дела био опијен алкохолом?

То схватање настало је у судској пракси пре ступања на снагу данас важећег Закона о кривичном поступку (1. VII 1977), и до тада је било заснивано на одредби чл. 237. тадашњег Законика

⁹ Кривични закони, истина, траже да је окривљени био „очигледно неспособан за безбедну вожњу“, што би могло да значи да нека друга (не очигледна) неспособност није довољна за конструкцију кривичног дела, а исто тако да вештачење у овим случајевима и није неопходно пошто се „очигледна“ неспособност за вожњу може утврђивати и на други начин.

¹⁰ И поред тога број ових вештачења у поређењу са стањем од пре десетак година се више него удвостручио.

¹¹ V. Bayer, *Југославенско кривично процесно право*, књ. II, Загреб 1978, стр. 210. и Lj. Bavcon, *Vrednotenje*, стр. 14.

о кривичном поступку (из 1953). Та је одредба прописивала обавезно психијатријско вештачење само у случају сумње да је окривљеникова урачунљивост искључена или смањена услед неког душевног обољења, не и у случају привремене душевне поремећености или заосталог душевног развоја. Како се код опијености не ради о душевној болести, већ о привременој душевној поремећености, судови су, ослањајући се на наведени пропис, извели правно-догматски закључак да вештачења у тим случајевима нису обавезна, већ да суду припада власт да их наређује слободно на основу сопствене процене целисходности.¹² То схватање, које се у почетку могло некако бранити позивом на законске одредбе, постало је апсолутно неодрживо после ступања на снагу Закона о кривичном поступку из 1976. године. Од тада нема никакве сумње да је психијатријско вештачење по закону обавезно и кад се јави сумња у окривљеникову урачунљивост због опијености алкохолом у време извршења кривичног дела.¹³ Напред наведена одредба чл. 258. ст. 1. ЗКП прописује да ће се психијатријско вештачење наредити и у случају „ако се појави сумња да је искључена или смањена урачунљивост окривљеног услед... привремене душевне поремећености“. Но и поред измене прописа, један број судова је наставио са старом праксом, не само због тога што измена није била на време примећена, већ и због тога што је за њено оживотворење било потребно предузети крупне организационе подухвате, који још нису предузети (обезбеђење довољног броја стручњака за ову врсту вештачења, решење питања финансирања ових услуга које се не могу сматрати здравственим и обрачунати са социјалним осигурањем и др.), и посебно због става судије који често сматра да од ове врсте вештачења има мало користи и велике штете због успоравања поступка.

Сада се поставља питање да ли је, узимајући у обзир наведену одредбу ЗКП, вештачење обавезно у сваком случају опијености окривљеног, без обзира на количину узетог алкохола и без обзира на кривично дело које је извршио. Тврди се да „обично“ или „једноставно“ пијано стање никада не захтева вештачење ради утврђивања урачунљивости, већ само „патолошко“.¹⁴ Закон чини обавезним ово вештачење увек кад се појави сумња да је искључена или смањена окривљеникова урачунљивост услед привремене душевне поремећености. Медицинска наука показује како утицај алкохола на човека, па и у малим количинама, зависи од великог броја чинилаца, и да је због тога различит од човека до човека,

¹² У једном делу теорије то је тумачење још у то време било доведено у питање. Види, П. Кобе, *О психијатријском вештачењу друкчије*, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, 1/70, стр. 113. Кобе дели психијатријска вештачења на обавезна и факултативна. Вештачења предвиђена у одредби чл. 258. ЗКП су обавезна, а остала факултативна.

¹³ У томе смислу и V. Вауер, стр. 211. Исто тако и J. Бутуровић и M. Стевановић, *Психијатријска вештачења — правни аспект*, „Југословенска ревија за криминологију и кривично право“, 3—4/80, стр. 431.

¹⁴ И. Мошет, *О психијатријским вештачењима*, „Југословенска ревија за криминологију и кривично право“, 4/69.

а и код истог човека у различитим ситуацијама.¹⁵ С обзиром на то поставља се питање, како судија да направи разлику између обичне и патолошке опијености. Чињенице које чине појам урачунљивости се у кривичном поступку не утврђују, већ претпостављају све док не буду оспорене. Кад се у погледу тих чињеница појави сумња у било ком обиму (потпуна неурачунљивост, смањена или битно смањена урачунљивост), оне се морају утврђивати, јер је суд по закону дужан да потпуно и са обележјем истине утврди све чињенице које су важне за доношење законите одлуке (чл. 15. ЗКП). Кад се у поступку јави сумња, суд не може знати да ли ће презумпција урачунљивости бити оборена и у ком обиму, па је принуђен да се обрати вештаку да би са сигурношћу утврдио спорне правно релевантне чињенице.

Кад ће постојати сумња да је искључена или смањена урачунљивост окривљеног услед употребе алкохола фактичко је питање. Сигурно је само да тих случајева има веома много, неупоредиво више од оних у којима, и поред употребе алкохола, не постоји никаква сумња у окривљеникову урачунљивост. Сумња се јавља кад истражни судија утврди (сам непосредно вршећи увиђај или на основу исказа окривљеног или сведока) да је окривљени пио алкохол и установи неуобичајено понашање окривљеног. Али за сумњу је довољно и једно од та два сазнања. У маси случајева вештачење ће се морати наредити увек кад се утврди или посумња да је окривљени узимао алкохол, јер већ и сумња да је пио (без обзира на количину алкохола) изазива сумњу да се налазио у стању привремене душевне поремећености због које му је урачунљивост била искључена или смањена, ако не постоје други сигурни докази који би ту сумњу искључили. Могао би да отпадне само случај кад је несумњиво утврђено да се окривљени, иако под утицајем мање количине алкохола, нормално понашао. Вештачења и у тим случајевима заиста не би имала сврхе, затрпавала би установе за вештачења и суд непотребним послом и успоравала поступак. Питање утврђивања алкохолисаних стања покреће одбрана, сам окривљени, његови сродници, јавни тужилац или сам истражни судија ако је према околностима случаја и понашању учиниоца посумњао у његову урачунљивост. Индиција може бити непосредно запажање истражног судије, искази поузданих сведока о понашању окривљеног пре извршења кривичног дела, за време извршења и после тога, материјал о ранијем животу окривљеног, његовом лечењу, понашању у приватном животу и на раду. Вештачење се мора наредити ако после свега остане сумња на душевну поремећеност.

У погледу питања у којим би случајевима кривичних дела ово вештачење морало бити наређено, мишљења смо да је оно потребно не само код кривичних дела угрожавања јавног саобраћаја и кривичних дела против живота и тела, већ и у свим дру-

¹⁵ Б. Капамација, у реферату за ово Саветовање (у зборнику „Актуелни проблеми психијатрије и заштите менталног здравља“, Сомбор 1984, стр. 87. и др.).

гим случајевима код којих се може појавити питање урачунљивости и степена урачунљивости, тј. кад постоји сумња да је евентуална алкохолисаност учиниоца имала утицаја у датом догађају. ЗКП у том погледу не прави никакве изузетке. Сумња у окривљеникову урачунљивост може се јавити код сваког кривичног дела и у поступку увек мора бити решена.¹⁶

Напред смо показали да је ово вештачење обавезно за суд увек кад се појави сумња у окривљеникову урачунљивост. Но то још не значи да је оно обавезно и за окривљеног. За одговор на ово питање од значаја је одредба чл. 259. ст. 1. и 2. ЗКП према којој се телесни преглед, узимање крви и друге лекарске радње могу предузети по правилима медицинске науке и без пристанка окривљеног (односно другог лица) ако је то потребно да се утврде чињенице важне за кривични поступак. Узимање крви може се предузети уз даљи услов да због тога не наступи каква штета по здравље лица коме се крв узима. Али проблем о коме овде говоримо тиме у потпуности није решен, јер вештачење алкохолисаног стања подразумева и друге радње, осим телесног прегледа и узимања крви: контакт са окривљеним ради узимања анамнезе, разговор, посматрање и др.¹⁷ И поред одредбе закона, питање је да ли се сваки отпор овом вештачењу силом може савладати,¹⁸ јер здравствена установа није место за такав поступак, нарочито према лицима чија моћ расуђивања због дејства алкохола није потпуна. Ако лекарски преглед или узимање крви нису могући из поменутог или других разлога (штета по здравље окривљеног) мора се ићи на исказе сведока који се цене по општим правилима о оцени доказа. Лекар тада само искључује разлоге који би независно од алкохолисаности могли утицати на држање лица које описују сведоци. Ако се окривљени опире узимању крви позивајући се на здравствене разлоге, мора те разлоге саопштити, а судија уз помоћ лекара треба да оцени оправданост одбијања. Али окривљени у контактима са вештаком може и другом врстом отпора да спречи формирање правилног налаза и мишљења. Решење би се могло потражити у аналогiji са одредбом чл. 259. ст. 1. ЗКП која омогућује телесни преглед окривљеног и без његовог пристанка. Али већ површно поређење психијатријског вештачења и телесног прегледа показује да се те битно различите ствари не могу изједначити, иако преглед приликом психијатријског вештачења није искључен. Психијатријско испитивање рачуна да и сам испитаник пружи одређене информације о прошлом догађају, на што се силом не може натерати. — Сâмо принудно довођење окривљеног у здравствену установу ради вештачења није гешко правно образложити. Окривљени се томе не може проти-

¹⁶ Вештачење се може односити и на оштећеног (нпр. код криминалне обљубе над лицем опијеним алкохолом) и сведоке. У тим случајевима важе опште одредбе о вештачењу.

¹⁷ Види извештај Б. Капамације.

¹⁸ Узимање крви у пракси по правилу не наилази на отпор кад је наредбу издао судија, али отпора има кад наредба потиче од органа унутрашњих послова, који се ипак савлађује убеђивањем.

вити. То излази већ из споменуте одредбе чл. 259. ст. 2. ЗКП. Ако се узимање крви и друге лекарске радње које се по правилу медицинске науке предузимају ради анализе и утврђивања других важних чињеница за кривични поступак, могу предузети и без пристанка лица које се прегледа, исто се тако и довођење у установу ради обављања тих радњи може извршити принудно, јер без могућности да се принуда примени одредба закона не би имала никаквог смисла.¹⁹

На крају поставља се и питање да ли је ово вештачење обавезно за лекара који је одређен да га изврши. Може ли он наредбу суда одбити? Догађа се да лекари одбијају обављање ових интервенција, позивајући се у првом реду на лекарску етику, али и на неке друге разлоге.²⁰ Ако своје одбијање лекар образложи разлозима професионалне етике могло би се приметити да у случају ових вештачења лекара не вежу иста правила која важе иначе за његов однос са пацијентом, тј. да се овде интервенција не предузима само ако је медицински индицирана, само ако је корисна за пацијента и само са његовим пристанком. Лекар вештак се може позвати само на оне сукобе етичких норми и своје вештачке дужности, који се могу засновати на правним нормама²¹ (као што је нпр. ситуација предвиђена у одредби чл. 259. ст. 2. ЗКП, тј. могао би одбити интервенцију ако би она довела до штете по здравље пацијента). Претпоставка је да је правна норма узела у обзир, поред осталог, и правила лекарске етике.²² Некада лекар не пристаје на узимање крви мртве особе, некада због тога што пацијент пружа отпор, некад из разлога материјалне природе јер не постоји могућност да се та врста посла наплати и томе слично.

Узимањем крви обухвата се лице за које се сумња да је извршило кривично дело, али и већи круг лица ако је шири круг сумњивих. Често је вештачењу потребно подврћи и оштећеног, а некад и сведоке (види напомену 16). У погледу обавезности ових лица да се подвргну медицинским интервенцијама важи исто што и за окривљеног, јер се одредба чл. 259. ст. 2. не односи само на окривљеног већ на поступак са свим лицима од којих зависи утврђивање чињеница важних за кривични поступак.

(2) У погледу другог питања које смо на почетку овог одељка поставили кратко ћемо приметити да није правилна судска пракса која потпуно игнорише налаз и мишљење вештака о алкохолисаном стању и његовом утицају на понашање окривљеног.

¹⁹ Крапац (али за друге врсте психијатријских вештачења) налази правни основ у обавези окривљеног да се одазове позиву на рочиште ради предузимања процесне радње, која повлачи принудно довођење ако не буде испуњена. Д. Крапац, О неким процесноправним аспектима психијатријског вештачења у југославенском кривичном поступку, „Југословенска ревија за криминологију и кривично право“, 2/75, стр. 240.

²⁰ За један посебан случај таквог одбијања, види извештај Б. Капамације припремљен за ово Саветовање.

²¹ Т. Васиљевић, Питања истраге, увиђаја и вештачења у пракси органа правосуђа Словеније, „Правни живот“, 6—7/72, стр. 39.

²² Та је пресумпција необорива иако нежалост понекад далеко од истине.

У пракси ових вештачења се дешава да суд без икаквог образложења не прихвати мишљење вештака већ га у пресуди замењује својим схватањем, вероватно из истих разлога због којих често уопште не наређује вештачење у таквим случајевима.

Слободна оцена доказа која важи и за оцену вештачког налаза и мишљења и претпоставља критички став судије који може ићи све до неприхватања исказа, захтева увек аргументовано образложење, а претходно покушај, на који је суд по закону обавезан, да отклони евентуалне недостатке у исказу вештака ако је нејасан, непотпун, у противречности сам са собом или са утврђеним чињеницама и околностима случаја. Ако мишљење вештака не убеђује суд мора се потрудити да прибави други доказ исте врсте или узети да су чињенице што су биле предмет вештачења остале недоказане. Суд, дакле, може да не прихвати мишљење вештака, али не без убедљивог образложења, нити га може мењати или заменити својим мишљењем. Просто необразложено прелажење преко исказа вештака незаконито је поступак и разлог за жалбу због битне повреде одредаба кривичног поступка и погрешно или непотпуно утврђеног чињеничног стања.

3. Још нека питања вештачења алкохолисаних стања

Проблем вештачења алкохолисаних стања отвара и многа друга правна и правно-политичка питања која ми овде не можемо детаљније обрађивати. Помињемо само нека најважнија:

а) **Правна природа узимања крви.** — То је важан део вештачења предузет ради постављања дијагнозе алкохолисаности. Зато узимање крви може да нареди само онај орган који је овлашћен да предузме истражне радње, ако се то чини за потребе кривичног поступка. То је истражни судија, а изузетно, по основу овлашћења из чл. 154. ЗКП и орган унутрашњих послова кад предузима хитне процесне радње. Кад се орган унутрашњих послова јавља као орган откривања кривичних дела он по ЗКП такво овлашћење нема, али га има по Закону о основама безбедности саобраћаја на путевима („Сл. лист СФРЈ”, 63/80),²³ и по Правилнику о вршењу послова јавне безбедности, иако се то не слаже са одредбама Закона о кривичном поступку. Органи унутрашњих послова сматрају, међутим, узимање крви рутинским послом обезбеђења доказа, а само анализу крви вештачењем.

Узимање крви за анализу може обавити само лекар или здравствени радник под контролом лекара,²⁴ а може се наложити

²³ Овлашћено лице може возача упутити на стручни преглед ради проверавања да ли има алкохола у организму, односно да ли показује знаке алкохолне поремећености, а возач је дужан да се подвргне стручном прегледу на који је упућен (чл. 194. ст. 1. и 2. тога Закона).

²⁴ Клинички преглед и попуњавање образаца (налога за анализу и клиничког налаза) врши искључиво лекар (чл. 3. стр. 4. Правилника о условима које треба да испуњавају организације и органи који врше анализу крви и урина на садржај алкохола и о поступку за узимање и испитивање крви и урина, „Сл. лист САП Војводине”, 28/76).

само лекару који је именован за вештака, према коме се једино, по потреби, могу применити процесне санкције за невршење дужности. Саму анализу обавља стручна установа по одредбама Закона о кривичном поступку и посебног правилника донетог на основу Закона о основама безбедности саобраћаја на путевима.²⁵ Крв се узима у здравственој установи, а само изузетно на терену (чл. 3. ст. 1. и 2. поменутог Правилника).

б) **Узимање крви и процесни имунитет.** — Може се поставити питање, да ли је могуће узимање крви од лица које ужива кривичнопроцесни имунитет, ако се позове на тај имунитет. Та процесна радња је мера за обезбеђење доказа и као таква може се наредити и кад кривични поступак још није отворен, па и кад уопште нема услова за отварање кривичног поступка.

в) **Правни проблеми експеримента толеранције на алкохол.** — Тај се експеримент у пракси ретко примењује, али и поред тога се стално поставља питање његове допуштености. Можда би по одредби чл. 259. ЗКП био могућ под условом да је окривљеном саопштен циљ експеримента? Вредност резултата експеримента је, међутим, веома сумњива, јер се никад не могу постићи услови као у време догађаја. Експеримент је проблематичан и са правног и са етичког гледишта, јер садржи неке елементе задирења у личност које одредба чл. 259. ст. 3. изричито забрањује. Окривљени у току пробе може признати друга кривична дела за која органи гоњења не знају. Очигледно је да се тада експеримент претвара у наркоанализу која је Законом забрањена.

г) **Задаци истражног судије и органа унутрашњих послова.** — Приликом увиђаја на лицу места треба пре свих других истражних радњи наредити узимање крви ако постоји сумња на алкохолисаност евентуалног учиниоца кривичног дела. Као што смо већ рекли, крв треба узимати од лица за које се сумња да је учинилац кривичног дела, али и од других лица ако је круг сумњивих шири. Узимање крви треба обавити и кад учинилац кривичног дела тврди да је алкохолно пиће узео тек после догађаја. У том случају неопходно је проверити да ли је и колико пића узео, и то саопштити вештаку да би узео у обзир приликом давања мишљења.

д) У дискусијама о вештачењу алкохолисаних стања поставља се увек и питање дозвољене минималне количине алкохола у крви возача моторног возила, иако то питање не стоји у чврстој вези са проблематиком вештачења, већ је по својој природи правно-политичко питање. По правилу се критикује одредба Закона о основама безбедности саобраћаја на путевима према којој се сматра да је под дејством алкохола само онај возач моторног возила — аматер код кога се утврди да има више од 0,5‰ алкохола у крви (односно код кога се утврде знаци алкохолне поремећености, без обзира на количину алкохола у крви) — чл. 152. Предлаже се укидање те одредбе, тј. забрана вожње после сваке

²⁵ Ibid.

употребе алкохола, и тај се предлог образлаже углавном разлозима превенције саобраћајних удеса, веће саобраћајне дисциплине и изједначавања возача по позиву и аматера.

Према тим предлозима треба бити резервисан. Прво, због тога што судско-медицинска истраживања показују да управо од те границе почиње утицај алкохола на способност возача за вожњу,²⁶ и друго, због тога што одредба Закона има своје правно-политичко оправдање. Закон је узео у обзир реалност, и немоћан да је мења, тој реалности се прилагодио. Употреба алкохола је, нажалост, постала веома присутна у животу данашњег човека, и уз то се још непрестано шири. Шта би се добило изменом Закона? Нити би се смањила употреба алкохола, нити би изостала вожња у таквом стању, већ повећала репресија у друштву и број грађана кажњених за прекршаје, који је данас и без тога достигао застрашујућу цифру. Претњу казном треба избећи где год је то могуће, и законодавац је у овом случају управо тако поступио. На друго законско решење би ваљало ићи само ако би се тако постигло смањење употребе алкохола или уздржавање од вожње у алкохолисаном стању. Измена закона до тога не може да доведе јер су мере за спречавање употребе алкохола сасвим изван закона. Потпуном забраном употребе алкохола у свим случајевима само би се, без стварне потребе, повећао број кажњивих радњи.

²⁶ Види М. Шовљански у реферату за Саветовање у Сомбору (у зборнику „Актуелни проблеми психијатрије и заштите менталног здравља“, Сомбор 1984, стр. 37. и др.).

Др Борислав Капамаџија
професор Медицинског факултета
у Новом Саду

ПСИХИЈАТРИЈСКО ВЕШТАЧЕЊЕ КОД ТЕСТАМЕНТА И УГОВОРА О ДОЖИВОТНОМ ИЗДРЖАВАЊУ

Последњих десетак или више година суочени смо са упадљиво повећаним бројем захтева за психијатријско вештачење у предметима сачињења тестамената или уговора о доживотном издржавању у односу на ранији период. То нам је донело многобројна искуства, па удружујући са тим искуством и домаћу и страну литературу о тој материји можемо и морамо већ да формирамо неке уобличене ставове у погледу методике и технике овог посла. Мислим да то подједнако тангира и психијатре и правнике. Садашња пракса нам, на жалост, показује да ни психијатар ни правник исувише често не знају како се поступа у овим предметима. Примера има безброј па тако, на пример, судија у Наредби за вештачење изричито каже да ће „... вештак на основу медицинске документације утврдити...“ или се усмено зачуди што вештак тражи да проучи списе јер ће „... исказе сведока ценити суд а не вештак...“ Дешава се, мада звучи невероватно, да вештак психијатар проглашава аутоматски све старе људе сенилнима — мада га нико и нигде у његовој струци није тако учио. Исто тако само незнатан број психијатара познаје технику оваквих вештачења, а још мање их зна одговарајућу терминологију.

Пре свега, треба рећи да је са тачке гледишта судске психијатрије вештачење тестамената и уговора о доживотном издржавању практично скоро иста ствар, јер се стручна техника и методика једва нешто разликују. Ако разлике и има онда би она била у томе што је тестамент по закону правно бенефицирана радња па би самим тим и психијатријски критеријуми били нешто блажи или, тачније речено, мало друкчији. Но у сваком случају те разлике ипак нису суштинског карактера.

Затим долази на ред подела на две скоро сасвим одвојене технике одн. проблематике: или је у питању вештачење психијатријског одн. општег психичког стања човека који је жив и врши одређену грађанско-правну радњу или је у питању ретроградна

процена човека који није више међу живима, дакле процена његове правне радње коју је учинио у ближој или даљој прошлости.

I

Код судскопсихијатријског вештачења човека који је жив и који хоће да сачини тестамент или уговор о доживотном издржавању била је раније пракса да овим или оним путем буде упућен психијатру на преглед са молбом да му овај изда уверење „да је нормалан“, односно да је са психијатријске стране способан за ову радњу. После низа година напора и образлагања успели смо (ту мислим на подручје на којем радим, јер не знам колико је та пракса другде ухватила корена) да и међу психијатрима усагласимо ставове, а да и са правницима постигнемо сагласност да ово није добар начин и то из врло једноставног разлога: тестаменте и уговоре о доживотном издржавању скоро по правилу сачињавају старији или чак и врло стари људи. Код ових особа се психичка ситуација не ретко доста брзо мења и то чак и од јутра до вечери, а камоли током неколико дана или можда још у дужем периоду. Слично је, не ретко, и са тешким болесницима. Зато је једино исправно да психијатар присуствује правној радњи, да претходно обави преглед тестатора или примаоца доживотног издржавања, да присуствује целом чину и да на тестаменту или уговору издиктира свој налаз и мишљење и потпише га. Очигледно да и другде постоје иста или слична мишљења па тако нпр. амерички аутори Бракел и Рок (1) сматрају да би многе невоље биле избегнуте да је психијатар прегледао тестатора у време сачињања тестаamenta. Они директно стављају предлог да психијатар буде потписани сведок на тестаменту. Штавише, сматрају Бракел и Рок, психијатар би тада био у повољнијем положају да процени и то да ли је тестатор био под нечијим сугестивним утицајем.

Но, могло би се помислити да је овај посао релативно лак, јер психијатар има пред собом живог човека, па може да га прегледа колико хоће и како хоће. Али то није тако једноставно како на први поглед изгледа, па ће проблеми бити мало касније изложени.

У погледу критеријума којих треба психијатар да се придржава, нарочито у случајевима састављања тестаamenta, постоје данас доста јасно изграђени и уједначени ставови. Детаљније критеријуме Бракела и Рока (1) од 7 тачака бих изоставио јер нам је Давидсон (2) дао много једноставније сажимање тих истих принципа у три основна критеријума, три основне тачке чију примену код нас подржава и Турчин (11), а и ја мислим да их треба примењивати и одавно их примењујем у пракси. Наиме, тестатор (може се нешто модификовано применити и на примаоца доживотног издржавања) треба при сачињању тестаamenta: 1) Да зна шта он то сада ради, тј. да има увид у то у какав грађанскоправни посао он улази, да схвата смисао и значај радње; 2) Да зна

шта он заправо поседује и каквом имовином располаже (овде бих убацио једну своју примедбу која је у складу и са мишљењем неких других аутора, да вештак психијатар овде не би требало да буде сувише строг јер ни потпуно здрав човек нема баш увек увид где и колико земље има, шта је то идеалан део куће или трећина куће и слично; 3) Да зна ко су му наследници и коме он шта оставља, а кога искључује из тестаментa. Код ове тачке психијатар мора од тестатора тражити образложење зашто је тако одлучио, дакле мора трагати за мотивацијом и то са основним циљем да закључи да ли је мотивација нормалнопсихолошка или је психопатолошка. Дакле, ова три једноставна Давидсонова критеријума би требало сваки вештак психијатар да се придржава коликогод је то могуће и то не само код сачињања тестаментa и уговора о доживотном издржавању код живог човека него, колико је то уопште могуће, и код ретроградног процењивања човека који више није жив.

Али сада је ред да се осврнемо и на проблеме. Можда би ту на првом месту долазиле психијатријски недовољно јасне ситуације и стања. Између потпуног менталног здравља (уколико тако нешто уопште и постоји) и изражене менталне болести или поремећености постоји огроман дијапазон прелазних стања. Код старих особа — а оне су нам овде најзанимљивије — тај дијапазон је још суптилнији, а границе слабије изражене. Мада је изван сваке дискусије да је старачка излапелост (сенилна деменција) болест а не природно стање и обавезан пратилац сваке старости и да је то болест која погађа само мањи део старих особа, ипак старе особе не остају сасвим психички интактне. Карактерне промене су нешто што се мањевише обавезно јавља код скоро свих старих особа и то је познато свима и одувек. И тако сада повући јасну границу између промена ћуди и нарави с једне и благе почетне старачке сенилне разградње личности с друге стране, није увек лако. Како се поставити у случајевима где је органски психосиндром несумњиво присутан али у лакшем степену и где се не ретко колебамо али обично показујемо склоност да најзад ипак не порекнемо тестаторску способност. Како да се поставимо према случајевима који нису ретки (4) када у судским списима имамо трагова или баш и јасних доказа да је покојни тестатор имао намеру да остави имање онако како га је оставио и да је за ту намеру околина знала годинама, али је тестамент састављен онда када се већ више није радило о лакшем него о добро израженом степену психичке разградње? Овај проблем процењивања при вештачењу на живом човеку не може се решити друкчије него да психијатар донесе одлуку по слободној процени. Али баш зато би вештак у свом записнику на тестаменту морао да унесе не само мишљење и закључак већ и свој налаз и то у оваквим дубиозним случајевима, што опширније и прецизније. Тиме би општи стручни и етички принципи били задовољени, а касније после смрти тестатора, при евентуалном покушају обарања тестаментa, омогућило другом вештаку да анализира предмет и можда да друкчије мишљење.

Други проблем се непосредно надовезује на први — а то је питање утицаја општег телесног стања на тестаторску способност. Ту постоје два опречна мишљења међу стручњацима (6, 10): док једни заступају тезу да тешка телесна болест, пропорционално нарушавање општег телесног здравља и телесног стања нарушава и свест и вољу човекову па према томе и тестаторску способност, други сматрају да шаблона нема и не сме бити и да се сваки случај мора индивидуално ценити и анализирати јер у противном ризикујемо опасност да упаднемо у шаблонизацију и починимо грубе грешке и тешко се огрешимо о људе који нису смели бити правно дисквалификовани у критичним тренуцима свога живота. И овде као и у целом судскопсихијатријском раду било да су грађанскоправна било да су кривичноправна судскопсихијатријска вештачења залажем се за бескомпромисни принцип индивидуализације приступа и анализе, дакле за индивидуализацију вештачења.

Проблем је и у томе што трећа тачка поменутих критеријума, тј. цењење мотивације, неретко наилази на отпор правника који сматрају (нарочито у кривичним предметима) да је цењење мотивације искључиво у њиховој надлежности. Али и страни психијатријски аутори (2, 3, 5 и други) и домаћи (4, 11) сматрају да психијатар треба неизоставно да изврши процену мотивације код тестатора (ја бих додао и код примаоца доживотног издржавања). Овде се има на уму углавном повлачење разлике између нормалнопсихолошке и психопатолошке мотивације. Тако, нпр., Халек (3) сматра да постојање психозе (душевне болести) само по себи не дисквалификује човека у погледу тестаторске способности (тако и наш Закон мисли — моја примедба). Али сметња је ако тестатор, каже Халек, има погрешну представу о својој имовини и лицима којима оставља па тако, рецимо, сматра да је он власник Бруклинског моста. Још већа је сметња ако је неко укључио у круг својих халуцинација и суманутих идеја неку блиску особу коју је зато искључио из тестаментa. Дакле, опет се враћамо на почетак: треба закључити зашто неко оставља тако како оставља и зашто искључује из наследства одређена лица. Сасвим случајно ми је дошао у руке један тестамент из једног нашег града у Војводини у којем је стајало да тестатор искључује из наследства своју закониту жену и сина „... јер га већ годинама трују стављајући му стров у кафу и храну...“ (!) — и тај тестамент је био пуноважан а да се нико није запитао није ли ту можда ипак нешто необично. Нарочито код „екстравагантних“ завештања треба извршити пажљиву анализу мотива. Тако, на пример, каже Луте (5), ако један имућан и одувек левичарски настројен писац остави све своје имање НР Куби онда то може бити и сасвим нормално, али ако то исто учини једна стара и иначе побожна власница млекарске радње код које су се у последњим годинама живота почели примећивати знаци жеље за истицањем али и знаци постепене психичке разградње, онда то није исто. Пример једног нашег „екстравагантног“ тестаментa имамо и ми. У тој „маратонској“ парници са врло дебелим судским списима вештаци из Београда

су прво оценили да је пок. тестаторка била неспособна за тестирање услед психичке измењености. Вештаци из Загреба (којима су се после у трећем вештачењу прикључили и вештаци из Новог Сада) су закључили да је старица одувек, целог свог живота била настрана, психопатска личност. Тако је живела — тако је и умрла, а тако је и тестамент саставила. Према томе, тај тестамент произлази из њене оригиналне личности, он је у складу са њеним општим животним стилем па је пуноважан, без обзира што је заиста и он настран.

Већ је речено да душевна болест сама по себи није основ за дисквалификацију. Чини се да су Американци у том погледу флексибилнији од Немаца. Бракел и Рок (1) кажу да је то уставно право које је, историјски гледано, најпре текло без ограничења али су тек касније, временом, почела бити стављана психијатријска ограничења. Док у САД само Мериленд и Колумбија поистовећују тестаторску и пословну способност (1) дотле у СР Немачкој онај коме је одузета пословна способност није ни тестаторски способан, мада привремено старатељство не укида аутоматски и пословну способност (8). Али и поједине америчке државе се разликују па тако нпр. Оклахома и Јужна Дакота имају закон да ако је неко био душевно болестан и неспособан за сачињење тестамена, уколико му се стање побољша и „поврати своје менталне капацитете“ може бити тестатор чак и ако то није посебно правно регистровано (1) (не знам да ли се мисли на исто што и код нас, тј. да је тренутна процена у смислу психијатријског вештачења најмеродавнији критеријум да ли је неко био тестаторски способан или не).

Најзад, најмањи проблем нам је проблем терминологије, изражавања. Рајачић (7) каже да наш Закон о наслеђивању „...менталну способност потребну за сачињење тестамена изражава као 'способност за расуђивање'“. Сушић (9) посебно анализира тај појам са судскопсихијатријске тачке гледишта, залаже се за његову употребу, а успут констатује да се тај израз, сем у нашем, налази још само у швајцарском законодавству. Мислим и предлажем, а у пракси увек и примењујем то да би психијатар на крају свог налаза требало да стави и закључак „способан за расуђивање“, али да томе дода „и за слободно изражавање своје воље“ јер мислим да би налаз тако био далеко потпунији и обухватнији и да би се вештак тако директно или индиректно осврнуо и на питање подложности нечијој вољи у датом тренутку.

II

Накнадно, ретроградно вештачење тестамена или уговора о доживотном издржавању за човека који више није у животу, далеко је тежа, компликованија ствар. Сем тога то је врло несигуран терен па Халек (3), који је према читавом таквом вештачењу врло скептичан, па чак и са етичке стране, каже да је психијатар овде више „психоисторичар“ него клиничар.

Скоро по правилу, психијатар је овде у ситуацији да вештачи некога кога он није видео, кога најчешће уопште ни други психијатар није видео и тада мора да се служи трима врстама извора података или, друкчије речено, да се ослања на три потпорна стуба:

- 1) постојећа медицинска документација,
- 2) искази сведока који, у ствари, представљају оно што ми иначе у психијатрији називамо хетероанамнезом,
- 3) анализом мотивације и смисла или бесмисла тестаментa као и његовог слагања или неслагања са личношћу покојног, са етиком, моралом и обичајима средине итд. (о томе је већ било речи).

Осврнућу се редом на све ове три тачке.

Ad 1. Медицинска документација може да буде разне врсте, разних обима и разних квалитета, сачињена од разних врста медицинских стручњака. Пракса је, на жалост, показала да је медицинска документација најчешће сасвим недовољна и квалитативно и квантитативно. Можда постоји здравствени картон, али ћемо у њему наћи свашта — само не оно што нас интересује. Штавише, често ће нас доводити у забуну, поготово несрећна дијагноза „arteriosclerosis generalisata“, коју лекари сувише често а и непромишљено стављају тек да би нешто написали и не мислећи на то да је то у ствари патолошкоанатомска или, тачније речено, патолошкохистолошка дијагноза која се, строго узевши, не може и не сме постављати на живом човеку. Уосталом, склероза не ретко почиње већ и код млађих људи, а патолошкоанатомски налаз никада и ни у ком случају није директна функција клиничког налаза. Један наш познати вештак психијатар је тако једном рекао у судници, када му је стављен приговор да није узео у обзир јасно написану дијагнозу „arteriosclerosis generalisata“ код покојног тестатора, да и код вештака кога суд тренутно саслушава сасвим сигурно постоји општа артериосклероза па ипак је позван да буде вештак и саслушавају га. На жалост, лекари непсихијатри ретко када и ретко где улазе у то да било где и у било каквој медицинској документацији упишу било шта о психичком статусу болесника. То је и разумљиво, јер је познавање психијатрије од стране лекара непсихијатра, благо речено, врло скромно. Они онда радије не улазе у то него да се бламирају или понекад улазе али онда не ретко праве више штете него користи. Тако је нпр. један лекар опште медицине у једном предмету сведочио пред судом да је покојну тестаторку знао, јер је долазила код њега у здравствену станицу као пацијент и да је приметио више пута, у последње време, да је била „без свести“. Сада се вештак психијатар нашао на мукама како да реши ову загонетку, јер очито да уважени колега није имао појма ни о основним изразима, очито је и то да је са пок. тестаторком ипак нешто било, али је очито и то да је нису доносили у коматозном стању (а то тај израз значи), јер би тај лекар онда сасвим сигурно друкчије реаговао, а не би је вратио кући. Не редак, већ сасвим изузетан случај је да два

лекара опште медицине у једном здравственом картону напишу искрене и спонтане, али сасвим лаичке опаске као: „Говорила је којешта” и „Приметила сам да са њом нешто није у реду”. У датом случају је то вештаку било драгоцено, па чак и пресудно.

Остаје, дакле, да се медицинска документација најчешће користи само као индиректан индикатор. Тако је, нпр. у једном случају болесник примљен и отпуштен са једног онколошког одељења са дијагнозом бенигног тумора дебелог црева, али је стављена и дијагноза „*delirium tremens*”, што је већ за психијатра врло озбиљна ствар. Но ништа у историји боловања није могло бити нађено сем опаске код пријема да је „нервозан”, да му се тресу руке и да „преплиће прстима”. Затим је следила температурна листа са применом једног лека за умирење, који ми по правилу дајемо код делиријума, али који је у овом случају примењиван у дозама које обично непсихијатри у превеликом страху од већих доза какве ми психијатри рутински дајемо, најчешће примењују. Све ово наводим зато да илуструјем шта све, неретко, психијатар при вештачењу мора да узме у процену. Затим је на отпусној листи стајало да је комплетно испитивање могло да започне тек пошто је „опште стање” болесника то дозвољавало. Сада је вештак морао да мобилише и своје лично искуство и теоријско и практично познавање делиријума и његових психопатолошких фаза, његовог тока, трајања итд. Било је то од суштинске важности јер је тестамент састављен у болници, неколико дана по пријему. И онда коначно по прорачуну вештака покојни тестатор није могао у то време уопште бити ни тестаторски, па чак ни пословно способан. Још једном подвлачим да је ово врло несигуран посао, да је у овом случају, рецимо, било неопходно да вештак буде не само психијатар него да буде и добар познавалац алкохолне клиничке патологије, а посебно болести *delirium tremens* — јер ни то не зна сваки психијатар подједнако добро и сигурно.

Овај песимистички увод ипак не значи тотално одбацавање анализе медицинске документације већ само позив да се њој врло опрезно и критички приступа и да се од ње не очекује превише. Можда ипак није претерана квалификација да је вештак психијатар више „психо-историчар” него клиничар.

Ad 2. Анализа исказа сведока, како је већ речено, представља оно што ми у психијатрији називамо хетероanamнезом, тј. подацима које о психијатријски испитиваној особи дају друга лица. Из исказа сведока вештак треба да закључи какво је психичко стање оставитеља било у краћем или дужем временском периоду који покрива датум сачињења тестаментa, и најзад, какво је стање било за време сачињења. О томе каква је вредност сведока и сведочења, овде није место да се говори. Али се они не могу избећи. Пре свега, најбоље је да вештак психијатар лично присуствује саслушавању сведока, те да им и он поставља одређена питања. С друге стране, вештак нема права да цени истинитост исказа сведока сем ако нису у питању јасне контрадикторности са медицинским чињеницама и са медицинским законима. Још мање може и сме вештак да цени пристрасност сведока. Све је то

велика препрека, али правог решења ту нема. Пракса је показала да је баш то камен спотицања, јер као по неком неписаном правилу сведоци се увек „построје“ у два тора од којих једни описују покојног тако као да су проучавали психијатрију и познају поједине болести и клиничке синдроме, а други га описују као потпуно неупадљивог и „нормалног“. Неретко је вештак приморан да да мишљење у две варијанте остављајући суду да изабере коју ће прихватити. Но треба рећи да то најчешће изазива негодовање Већа које од вештака очекује готова решења.

Суочени са оваквим дилемама и проблемима усвојили смо у кругу групе мањевише сталних судских вештака Института у којем радим следећи принцип: вештак психијатар не сме насилно да тражи у предмету медицинске доказе „за“ или „против“. Он додуше може и мора да благо и не сувише форсирано помогне суду и странкама у вођењу тог дела парнице и скупљању доказа али ако њих, коначно, нема довољно, онда има само једно решење. Наиме, пошто је свака особа пословно одн. тестаторски способна са навршеном 18. одн. 16. годином, онда ако у предмету нема довољно (или нема уопште) озбиљних медицинских доказа који би говорили супротно, има се сматрати да је пословна одн. тестаторска способност била неопштећена. При томе не треба погрешно разумети да се под „медицинским доказима“ подразумевају само чињенице из медицинске документације. Медицински докази су и искази сведока пропуштени кроз призму психијатријског тумачења. У клиничком психијатријском рутинском раду хистериоанамнеза је обавезна ставка. Ми увек тражимо податке о понашању болесника од родбине, од другова са радног места и од било кога који о болеснику нешто зна. То после уклапамо у историју боловања, дајемо томе одређено тумачење и онда то за нас постаје медицинска чињеница. Нема никаквог разлога да у парничном поступку вештачења тестаментa и уговора о доживотном издржавању принцип не буде исти мада, наравно, постоје одређене разлике које су нам добро познате.

Ad 3. О цењењу мотивације је већ све речено сем што овде треба напоменути да је то ретроградно код човека који није више жив далеко теже урадити него код живог човека. Вештак психијатар најчешће не може ни да види тестамент, јер га у предмету нема, а инсистирање на прибављању би донело одлагање најчешће већ ионако „маратонске“ парнице. Тако се неретко дешава да тај део прескочимо, чиме се чини грешка — али друго не престаје.

Посебно бих се осврнуо на примену лекова. Пречесто се тужба у парници заснива на тврдњи да је покојни тестатор (нарочито ако је боловао и умро од рака и других малигних обољења) био под утицајем лекова који делују омамљујуће. Обично се спомиње Morfium, иако ми сада имамо модернијих средстава које чешће примењујемо, но ипак им је свима заједничко да заиста више или мање делују и на свест и на вољу човека. Тако читава ствар постаје још компликованија, јер то својство се овој групи лекова не може порећи, али се исто тако не може правно и пси-

хијатријски неко дисквалификовати само зато што је био под Valoronom, Fortralom или сличним средствима. Али ако је неко примао Nozinan или Valoron или баш сам Morfium и друга слична средства, данас саставио тестамент а сутра умро онда је то кумулација неповољних фактора (тешко општетелесно стање уз примену омамљујућих лекова), па је онда тешко бранити став да је тестатор био баш сасвим способан за расуђивање и слободно изражавање своје воље. Па ипак, и то није искључено и зато борба против сваке шаблонизације и борба за индивидуални приступ и анализу сваког случаја за себе треба да буде један од основних задатака савремене судске психијатрије.

Код живог човека проблем се лакше решава не само већ самим тим што је психијатар ту непосредни испитивач и посматрач који изводи закључке него зато што може и треба увек да се распита о лековима које је сачинилац једне грађанскоправне радње узимао на дан сачињења као и претходних дана. Ако се тестамент саставља у болници или код куће тестатора, онда је то сасвим лако учинити, а корисно је о томе ставити и примедбу у записник на тестаменту.

Закључци:

1) Психијатријско вештачење тестамена и уговора о доживотном издржавању не разликују се суштински.

2) Методолошки гледано постоје две основне могућности: или се вештачи психичко стање живог човека — садашњег учиниоца једне грађанскоправне радње или је у питању ретроградна процена и анализа човека који више није жив.

3) Код живог човека психијатар треба да процени:

а) — да ли тестатор схвата шта ради и какву грађанско-правну радњу чини,

б) — да ли има увид у своју имовину односно оно што оставља и чиме располаже,

в) — зашто чини оно што чини (мотивација) и ко су лица којима оставља а која лица искључује.

4) Код човека који више није жив вештак психијатар се ослања на следеће изворе и ослонце:

а) — медицинска документација,

б) — искази и описи сведока о психичком стању покојног тестатора у правно релевантном временском периоду (психијатријска хетероanamнеза),

в) — као и код претходне тачке: цењење мотивације пок. тестатора да учини онако како је учинио.

ЛИТЕРАТУРА

1) Brakel S. J., Rock R. S.: *The Mentally Disabled and the Law*. The University of Chicago Press, Chicago and London, 1971, c. 305—306.

2) Davidson H. A.: *Forensic Psychiatry*, The Ronald Press Company, New York, 1965. c. 124—125.

3) Halleck S. L.: *Law in the Practice of Psychiatry*, Plenum Medical Book Company, New York and London, 1980, с. 272—273.

4) Капамаџија Б.: *Судска психијатрија*, Матица српска, 1974, с. 316—322.

5) Luthe R.: *Die Beurteilung Erwachsener im Zivil und Socialrecht*. У: Göppinger H., Witter H.: *Handbuch der Forensischen Psychiatrie*, Springer-Verlag, Berlin—Heidelberg—New York, 1972, с. 1148.

6) Марјановић С.: Тешка соматска обољења и способност за тестатора, „Енграми“, бр. 2, 1980, с. 39—42.

7) Рајачић Ч.: Способност за расуђивање у наслеђном праву. У: *Грађанско-правни статус и проблеми заштите психијатријских болесника*, Издање Психијатријске болнице Врапче, 1967, с. 221—238.

8) Schumann H., Lenckner Th.: *Privatrecht*. У: Göppinger H., Witter H.: *Handbuch der Forensischen Psychiatrie*, Springer-Verlag, Berlin—Heidelberg—New York, 1972, с. 296—360.

9) Сушић З.: О способности за расуђивање. У: *Грађанско-правни статус и проблеми заштите психијатријских болесника*, Издање Психијатријске болнице Врапче, 1967, с. 283—285.

10) Штернић М.: Усмена изјава у дискусији на Семинару из судске психијатрије, Београд, 1980.

11) Турчин Р.: Актуелни психијатријски проблеми вјештачења способности тестатора, „Енграми“, бр. 2, 1980, с. 33—38.

Милорад Ботић

СУДСКО ГОВОРНИШТВО

— језик, право, етика, логика и реторика у судском говорништву —

II

ГОВОРЕЊЕ У СУДУ

Рад суда се одвија по прописаним правилима процедуре. Та правила су се кроз векове мењала, заправо усавршавала већ према захтевима и потребама друштва (државе). Данас имају облик у законом уређеним поступцима. Ми ћемо се задржати на грађанском парничном поступку и кривичном поступку, где највише долази до изражаја судско говорништво. Наши поступци су савремени закони, засновани на општеприхваћеним начелима, као најпрогресивнијим тековинама правне науке. Од тих начела за нас су најзначајнија: начело јавности, непосредности, усмености, начело контрадикторности и начело утврђивања материјалне истине. Сва ова начела су садржана у свим поступцима, а како се ради о разним процесним односима, сваки од ових поступака има своје особене методе примењивања. За нас је важно да сви они омогућују говорење пред судом.

ГРАЂАНСКИ ПАРНИЧНИ ПОСТУПАК

За грађанске спорове Закон о парничном поступку (1975) прописује редован пут правне заштите, којом се утврђују, заштићују, остварују грађанска права и грађански односи. Судија (председник већа) управља, руководи, равна поступком суђења. Он се брине да се сви придржавају правила процедуре, да се не злоупотребљава вршење процесних права од стране странака и њихових заступника, да чува углед суда. Понекад дође до неспоразума у односу судија—адвокат, у току поступка, на терену коришћења процесних права, па чак и сукоба, што може да добије понекад и нежељен ток. Овакви сукоби се обично превазилазе у толерантном дијалогу — разјашњењу. Адвокат има у свом речнику за овакве прилике учтиве и умерене речи приговора, уверљиве

и разложне за протест, а као крајњу меру — законом предвиђен случај — изузеће судије (суда). Судија, пак, најефикасније поступа достојанственим и културним држањем, једнаком мером према свима па и према адвокатима, који никако не смеју бити предмет ниподаштавања и надимљавања. И адвокати имају пазити на углед суда.

У грађанским споровима **тужбом** се покреће поступак. Тужба даје основни процесни материјал за даље одвијање и размену процесних радњи током суђења. Закон о парничном поступку (чл. 186) даје сажето формалне и материјалне елементе тужбе. Материјална садржина тужбе мора садржати одређени захтев, чињенице на којима се заснива захтев, те доказе, којима се утврђују чињенице. Правни основ није обавезно навести.

Тужбени захтев — **петитум** мора бити јасан, правнички опредељен, концизно изражен и сасвим одређен. Врло сложен и одговоран посао. Суд тужбени захтев или усваја (делимично усваја), или одбија (делимично одбија) и то онако какав је тужбом постављен (односно коначно прецизиран). Суд га чак ни стилски не поправља. Зато се мора посветити брижљива пажња формулисању петита. Чињенице и докази — тужбени наводи, треба да буду изнети пластично, живо, недвосмислено, прецизно, не много опширно но ипак извесним приповедачким стилем, ради лакшег уочавања неких значајних детаља. Није згорега навести и правни основ. Тужиочев је интерес да се спор трасира правим путем.

Тужба се подноси писмено, но има се на јавној расправи изнети **усмено**. На усменом излагању тужбе и данас треба инсистирати, нарочито у расправљању пред већем (поротници лаици). На жалост, сведоци смо праксе да се суд задовољи (и странке) изјавом адвоката: „остајем код тужбе“, а адвокат (и суд) констатацијом судије (председника већа) у записник „тужилац излаже тужбу усмено, сагласно писменом“. Нико сем ових фраза ништа није рекао, а поступак је усмен, непосредан, јаван.

Одговор на тужбу се по правилу даје усмено, одмах после излагања тужбе, но по нараслој пракси судова туженику се додељује рок за писмени одговор на тужбу, што се иначе предвиђа за нарочито сложене (рачунске и сл.) случајеве. Опет се нарушавају поменута основна начела поступка. Истина, најчешће због оптерећености суда, но и са разлога komodитета. И тај писмени одговор треба после на расправи усмено изложити, но обично се понавља већ поменута скраћена процедура „остајем код...“ Одговор на тужбу је веома значајна процесна радња. Одговор мора да делује убедљиво, оповргавајући сваку чињеницу — сем ако је неспорна, обарајући доказе којима су нападне чинице подупрте. Правила логике о доказивању — дисјунктивни закључци, дилема, паралолизми, категорички и хипотетички соритеси и др. моћно су оружје у конструкцији одговора на тужбу, као и за жалбу уосталом. Полемички акценти оживљавају стил.

Припремни поднесци се писмено подnose (усмено излажу на расправи), а служе за даље предлоге и нове доказе обеју странака, који су се наметнули током поступка. Често их странке ко-

ристе као омнибусе, трпајући у ове све и свашта, па често добијају неправички призив, понекад и памфлетски. Има појава и злоупотреба процесног права ради одуговлачења спора или гомилања парничних трошкова.

Судија (председник већа) поред формалног вођења поступком спроводи извођење доказа, саставља записник и доноси (веће) и проглашује (саставља) пресуду, дакле и материјално управља расправом. У формалном управљању судија се служи свакодневним говорним језиком, док у погледу материјалног управљања расправом, правним језиком, значи и судачким видом судског говорништва, подлежног правилима логике и (умерене) реторике.

Најделикатнији део посла састоји се у утврђивању чињеничног стања. То суд постиже у контрадикторном поступку, уз примену начела материјалне истине и слободног судијског уверења. Под материјалном истином подразумева се истина, која је субјективни одраз објективне стварности. Сагласност појмова наше свести са објективном стварношћу (по материјалистичкој, марксистичкој филозофији). Материјалан (лат. *materialis*) значи оно што је телесно, материјално простором и временом одређено. Стари, формалистички поступци су прописивали какве доказе и колико их треба дати суду да би се једна чињеница сматрала доказаном, нпр. два сведока, изјава квалификованог сведока, саслушање странке под заклетвом и сл. Тако се долазило до формалне истине. По нашем парничном поступку суд не везује никаква правила о доказној снази неког доказног средства, већ судија **просуђује** по свом слободном уверењу, водећи рачуна о читавом резултату расправе. Тако суд долази до судске истине. Ова може бити и апсолутна истина, али и не мора. Она је најчешће само највећи степен вероватноће (истинитости) до које се могло доћи. Кад суд стекне уверење да је утврдио истину, кад се осведочи у снажне разлоге за такву истину, утврђује чињенично стање, на основу тог свог уверења, које се као и свако уверење не мора поклапати са стварношћу. Поступак тражи од странака и свих других (сведока, вештака) „да говоре истину”. Свака од странака доноси, нуди, приказује суду своју истину. Ова може да се поклопи са судском, али не мора, иако није лаж. Наиме, одсликавање спољњег света у нашој свести није увек ни објективно ни поуздано. Представа о некој чињеници временом може да избледе или се изопачи, па долази до неслагласности представе са стварношћу. Искази странака, па и сведока, чије се представе не слажу са стварним чињеницама, објективно су неистинити, али субјективно истинити, нису лажни. Свако дакле износи своју субјективну истину, приказује своје виђење ствари, које иако није објективно истинито, није ни лажно. Зато их суд подвргава проверавању и процењивању. Важно је да странке поступају **bona fide**. Била је то одувек морална обавеза странака пред судом, сад је и законска. Принцип савесности у парници захтева од адвоката да **лаж** искључи из средстава за остварење циља — успеха у парници. Правила адвокатске етике осуђују процесну превару, било у спреги са странком било у ком другом виду. Дакле, доћи до судске истине није ни лако

ни једноставно. Стога знатан проценат првостепених пресуда пада под жалбом пред вишим судом.

Записник је писмена констатација суда којом се установљује ток и садржина расправе пред судом. Сам по себи није основа за доношење одлуке, али је значајан докуменат за списе поготову за другостепени суд, који не изводи доказе. Записник саставља судија (председник већа), диктирајући га записничару, дакле говорећи. Записник се данас по правилу пише писаћим стројем. Поред формалних састојака у записник се уноси (чл. 124. ЗПП) садржина изјава странака, њихови предлози, понуђени докази, садржина исказа сведока и вештака, одлуке суда донете током поступка. Судија све то треба сажето, а што верније да убележи. Често се јављају неспоразуми око садржине унетог у записник. Странке обично желе да се све речено изворно уноси у записник на шта суд није обавезан, јер законска одредба налаже да се „**наведе садржина исказа**“, што разуме се није исто. Добро би било да се ток расправе, односно саслушања, сниме на магнетофонску траку, која би била прилог записнику. Данас је то технички и изводљиво и не много скупо. Дobar записник може сачинити судија који добро познаје језик, синтаксу и стилистику и има развијен јудициум.

Судија (председавајући већа) објављујући пресуду, чита диспозитив пресуде и даје кратко усмено образложење. Писмени отправак се доставља странкама. Само се изузетно, у сложенијим предметима пресуда не објављује одмах по окончању поступка, него се накнадно писмено доставља странкама. Међутим, зацарила је пракса да се само изузетно пресуда објављује одмах, дакле на уштрб принципа јавности, непосредности и усмености. Писмена реч потискује усмену.

Пресуда садржи увод, изреку, образложење (чл. 338. ЗПП). Освештан редослед излагања судских пресуда, саображен захтевима стилистике (реторике) за прегледношћу и јасноћом састава овакве врсте.

Увод садржи потребну идентификацију суда и предмета. Изрека — тенор, диспозитив, пресуде садржи одлуку суда о тужбеном захтеву. То је заправо усвојен или одбијен петитум тужбе. Образложење је део пресуде којим суд образлаже како је и зашто тако дошао до одлуке. Баш по Квинтилијановим правилима образложење се састоји од експозиције и аргументације. Начело слободног судијског уверења пружа судији да сасвим креативно сачини образложење пресуде, излажући како је и зашто утврдио овакву судску **истину**, на коју је применио одговарајућу законску норму (и зашто баш ову). Може то да буде мала филозофско-правна расправа или својеврстан књижевни састав. Ретко се то истина дешава, али је већ и само настојање у том правцу вредно хвале.

Жалба против пресуде, **одговор** на жалбу, **ревизија** и одговор на ревизију подносе се писмено.

Жалба против пресуде у односу на чињенично стање мора указати на заблуду у установљењу неке чињенице и привид који

је ту заблуду изазвао, који је извор заблуде, или ако се ради о некој лажи која је утврђена као истина, у чему се она састоји. Понудити своју истину. У погледу примене правне норме, указати суду на погрешну примену норме из пресуде и навести праву. Жалба треба да је прегледно написана (стилистичка — реторска правила), лако читљивим стилем. Неразумљиве жалбе залого су неуспеха. Исто важи и за одговор на жалбу, који треба да полемизира и са жалбом и са пресудом у погледу њихових виђења истине.

Ревизија је данас (1976) код нас ванредни правни лек. Подноси се против другостепене пресуде због погрешне примене материјалног права. Добро сачињена ревизија је мала теоретска расправа из примене закона и судске праксе у грађанским споровима. Све ове правне радње, иако се писмено обављају (жалба се излаже и усмено, ако виши суд отвори јавну расправу, што се изузетно чини) садрже обраду која карактерише судско говорништво (усмено или писмено). Свака странка која води грађански спор држи да је у праву и тако се понаша. Суд има да донесе решење, које мора да одговара формалном и материјалном праву. Рад судије се изграђује на објективности, правној стручности и етичким вредностима друштва. Такав судија, са познавањем и употребом „умереног судског стила“ и данас задовољава антички захтев за јавног радника **логос — етос — патос**.

Савршених судија и адвоката дакако да нема, али се они, како је учио Сократ, самоусавршавањем уче да не греше.

КРИВИЧНИ ПОСТУПАК

У кривичним предметима судско говорништво долази до пуног изражаја. Има далеко већи домет и значај него у грађанским споровима. Заправо се судско беседништво зачело одбранама пред кривичним судом. Пред кривичним судом сви говоре, читају се само документа. Писмено се само израђује пресуда и изјављује жалба.

Право окривљеног на одбрану успостављено је од првих кривичних судова, произашло у раним друштвима из принципа слободе. Данас је то право загарантовано уставом, законима државе, па и међународним правним актима (Општа декларација о правима човека Уједињених нација 1948. и др.). Одбрана окривљеног захтева вишеструку активност која се исцрпљује разним фазама кривичног поступка. Прво: доприноси да се утврде чињенице које иду у прилог окривљеног, а спречи утврђивање чињеница на штету окривљеног. Друго: бдије над применом формалног закона. Треће: настоји да прикаже окривљеног у добром светлу (личне и друштвене вредности). Четврто: стара се да правилно буде примењен закон на утврђено чињенично стање.

Бранилац је законом признати фактор у кривичном поступку, независан од суда и других учесника у поступку, па и од самог окривљеног. Он самостално одлучује о чињеницама и

правном становишту, сам изграђује концепцију одбране, уз консултацију браника. Ту се понекад јављају неспоразуми браниоца и окривљеног, што се превладава знањем, моралним ставом и угледом адвоката. Положај браниоца обезбеђен је и принципом **имунитета** браниоца. Тај имунитет се састоји у могућности да бранилац може изнети суду све што сматра да је корисно за његовог браника, а да се не плаши да ће се он због тога изложити опасности кривичног прогона. Међутим, бранилац и ту мора сачувати праву меру. Не сме злоупотребљавати имунитет. Бранилац треба да се и према суду и према јавном тужиоцу као и сведоцима односи коректно, уздржано, неразметљиво. Морис Гарсон препоручује „обазриву резервисаност“. Приговор увек треба упутити **начину**, а не човеку, приговор добија у својој строгости у истој мери у којој је учтив (Морис Гарсон: **Адвокат и морал**). Браниоци су одувек били учени и угледни људи, филозофи, правници, племићи, свештеници, адвокати. Знање и жива реч, лепо сročена, снажно, патетично исказана, имала је увек за циљ да убеди, задобије, узбуди, наговори суд (судије и поротнике) да се окривљени **ослободи**, некада казне а данас кривице. Гест и мимика били су такође моћно оружје античких бранилаца. Бранилац Хиперидес (4. век пре н. е.) бранећи хетеру Фрину пред атинском хелијејом, која је била оптужена због хулења богова, пред многобројним присутним Атињанима, у говорничкој екстази (заправо унапред смишљеној акцији) стргао јој је хаљину, тако да је Фрина остала нага, па је патетично узвикнуо показујући тело лепотице: „Да ли је могуће да би ова Фрина хулила богове, који су је тако дивном створили, је ли могуће да се лепота, тај узор нашег живота, може одати лажи и злочину“. Била је ослобођена, унаточ истини да је одиста хулила богове. Софисти су се трудили да пред судом дођу до успеха. Били су то хероји речи. Наоружани знањем и вештином говорења настојали су да суд и слушаоце наведу на неко одређено веровање, уверење. Учили су да оно што је вероватно, то је и истинито. Разуме се да су прибегавали и лукавству. Сократ, Платон и Аристотел су устали против злоупотребе речитости на суду, тражећи да судски беседници говоре истину. Истина за њих је била знање, наука, етика. По Сократу су мудрост и моралност једно те исто.

Главни претрес почиње читањем оптужнице јавног тужиоца. Све друго што се говори председник већа (судија) диктира у записник, који се данас по правилу пише писаћом машином. По члану 308. ЗКП, у записник се „мора унети у битном цео ток претреса“. Председник већа може наредити стенографисање или магнетофонско снимање тока претреса или само неког дела, што се сматра прилогом записнику. Тако се обезбеђује објективан приказ тока претреса са аутентичним садржајем. Бранилац може да има потешкоћа око неуношења предлога у записник или због непреношења у записник изјава и исказа саслушаваних лица у доказном поступку, но у срединама где владају здрави односи, уз мало толеранције и дијалога ствар се успешно разрешава. Данас се често полази од једне нетачности, да оно што није забележено,

није ни речено. У усменом и непосредном поступку то је нетачно. Но, како се претреси одлажу, суђења трају понекад веома дуго, свако се оправдано труди да се што више забележи, да се не би заборавило. Најидеалнији је поступак: претрес — пресуда. Одлука се доноси на основу непосредног дејства реченог и одиграног, а не на основу записника.

Оптужница јавног тужиоца треба у себи да споји и умешност пружања доказа, приказа чињеница и способност логичног расуђивања судије. Оптужница се заснива на чињеничном стању из истраге и тужиочевој оцени доказа и његовој правној квалификацији дела. Будући да је сачињава државни орган високог ауторитета и да чини основу поступка пред судом, оптужници се придаје посебна пажња. У оптужници се морају изнети чињенице које улазе у биће кривичног дела, које је дошло пред суд. Суд није везан за правну квалификацију оптужнице, али чињенично стање не може бити различито. Суд не сме никако ићи линијом прихватања овог чињеничног стања без **свестране** провере. По нашем кривичном поступку тужилац нема повлашћен положај у поступку, он је једноставно само један од три фактора у поступку (тужилац — бранилац — суд), странка у поступку, мада са овлашћењем гоњења. Оптужница пружа суду виђење своје тужилачке истине.

Најодговорнији и најтежи део посла суда јесте утврђивање чињеничног стања. Начела материјалне истине и слободног судијског уверења о којима смо већ говорили код грађанског парничног поступка, у кривичном поступку имају више отежица. Оптужени може да се брани по своме нахођењу — не мора да говори истину, није дужан да одговара на нека питања, не мора да даје своју одбрану (одбрана ћутањем), признање се проверава и другим доказима и сл. Браниочева је дужност да допринесе да се истина утврди у корист брањеника и у том правцу су сва његова правна настојања. Бранилац не сме и не треба да доприноси да се утврђују чињенице које су на терет његовог брањеника. Овоме треба додати и принцип *in dubio pro geo*. Наиме, ако се не може постићи већи ступањ вероватноће о опстојности неке чињенице, ова не може падати на терет оптуженога. Суд дакле у кривичном поступку утврђује материјалну истину у борби супротности, из противречних тврдњи странака у сукобу, из теза и антитеза по дијалектичком закону јединства у борби супротности (тако се по материјалистичкој филозофији сазнаје објективна стварност). Долази се до **судске** истине, која није математичка истина, али је истина са највећим ступњем вероватноће. Може и материјална истина, јер формална сигурно није.

Пледоаје. Дајући своју завршну реч адвокат говори суду, а слуша само своју савест. Ако примени правилно и вешто знање, мудрост, одмереност и храброст, употреби елоквенцију и излагању умереним стилем, озбиљног држања, бранилац може очекивати жељени успех. Одбрана, а посебно пледоаје темељно се припрема. Од проучавања списка, анализе изведених доказа, оцене резултата поступка, прегледа бележака са суђења, па до скицира-

ња саме завршне речи. Почетници би шта више, требали да пледоаје напишу, а усмено изнесу пред судом. Баш онако како су то чинили логографи за своје клијенте, како је чешће поступао и сам велики Цицерон, чему има да заблагодаримо што су неке његове одбране сачуване за потомство. Рутинирани судски говорник, кривичар, прави само белешке, утврђује главне моменте говора, податке и нужне шлагворте (крилатице), те евентуалне цитате. И најспособнији говорник пре завршне речи мора да пређе читав предмет, да га пофтори, да одабере ударне моменте и да прецизно формулише коначни предлог. Импровизација, ма колико била зачињена лепим речима, води сигурном неуспеху.

Пре него што бранилац даје своју одбрану, говори јавни тужилац. У својој завршној речи износи доказни материјал и третира правна питања која су од важности за кривичну одговорност оптуженог, указујући суду у ком правцу треба да се одвија расуђивање суда за утврђивање чињеничног стања и за доношење одлуке. Бранилац у својој завршној речи има два задатка: први, да обеснажи тврдње јавног тужиоца, а други, да суд убеди у тачност његове тезе о чињеницама и квалификацији дела. Оптужницом се обележава дело, па бранилац у тим оквирима поставља своју одбрану. Прихватљиво је да се бранилац позабави и неким личним својствима оптуженог, социјалним моментима, друштвеном аспекту случаја и сл., но никако критиковати сам закон. Иако данас у суду не седе емотивни поротници, нити суђење прати литерарно расположена публика, ипак се не сме занемарити ни реторска страна одбране. Говорник треба да пази на изражајна правила језика, да користи језичка и стилска богатства — фигуре, тропе и др. Некада су браниоци били мајстори да своје беседе заките неком анегдотом, или цитатом, изреком или мишљењем неког од знаменитих људи или ауторитета струке, тзв. доказ ауторитетом. Ни данас није згорега да се прикладно спроведе и тај доказ ауторитетом, но наравно уз опрезност да се избегне сувишност и разметљивост. Техника говорења није за потцењивање. Дикција у првом реду. Наглашавање јачином и бојом гласа значајно је за стварање одређеног утиска, већ према материји која се излаже. Нарочиту пажњу посветити коначном предлогу. Коначни предлог браниоца треба да је правнички прецизан, убедљив и резолутан, да се начини утисак, да се ту нема више шта рећи. Посебна одважност, чак храброст, а у сваком случају сналажљивост, нужна је браниоцу у политичким процесима. Бранилац мора занемарити страх од последица које би по њега могле бити неповољне. Бранилац се не поистовећује са странком (принцип независности од странке), нити износи своје политичко мишљење или убеђење, када брани политичког кривца, па је баш зато дужан да каже пред судом све оно што иде у прилог његовом брањенику, па и оспорити чињенице и доказе, напасти изнета мишљења, посебно пак подвући деловање у доброј намери, ношено снагом уверења, које може бити заблуда или само усамљено, па тако погрешно оцењено од стране органа гоњења као штетно или непријатељско. Свима су познати говори адвоката из француске револуције, а нарочито онај адвоката Бариеа који се Конвенту обратио ре-

чима: „Доносим Конвенту истину и своју главу. Можете располагати једном од ових, пошто будете саслушали другу“. Служе за пример и смеле и разложне одбране на Велеиздајничком процесу у Загребу (1909) адвоката др Хинка Хинковића, др Богдана Медаковића и др Политова одбрана Милетића у Пешти 1878. године. Не могу се заобићи ни одважне и зналачке одбране комуниста пред Судом за заштиту државе за време Шестојануарске диктатуре од стране адвоката Боре Продановића, Владе Симића, др Ивана Рибара и др.

Треба се осврнути и на одбране тзв. изгубљеног случаја. За адвоката нема изгубљеног случаја, баш као и за лекара. Иако адвокат поуздано зна да његовог брањеника чека сигурна смрт, односно највиша казна, преузима одбрану било по избору, било по службеној дужности и улаже све напоре, предузима све радње као да брани сасвим одбрањив случај. Адвокат испуњава своју хуману обавезу, од које у крајњој линији има користи и само друштво. Угрожен човек није остао напуштен. Уосталом, таква одбрана може бити једина прилика да се каже нека забрањена истина (политички разлози), укаже на неки морални или друштвени проблем и сл., што се иначе на другом месту не би могло јавно рећи. Познат је случај одбране италијанског националног револуционара Орсинија од стране француског адвоката Жила Фавра. Орсини је 1858. извршио атентат на цара Наполеона III бацивши бомбу на царева кола, али је цар остао неповређен, док је страдало око стотину недужних пролазника. Адвокат, чувени правник, сенатор, члан Академије, одржао је импресивну беседу у одбрану Орсинија, разуме се првенствено се оградивши од таквих метода у борби за политичке циљеве. Међутим, искористио је да индиректно осуди национално поробљавање. „Побуда за такав један злочин, могла би бити само у застрашености једнога ватреног родољуба, у грозничавој жудњи за слободом отаџбине, која је сан свих племенитих душа.“ Поврх тога чита писмо упућено од Орсинија цару из затвора, чија је копија била у спису, а које није читао суд, нити би било објављено од било кога. Орсини је био осуђен на смрт. Беседа је остала бесмртна.

Закон о кривичном поступку прописује (чл. 357) шта мора да садржи пресуда. Увод, изреку и образложење. За нашу тему је интересантно образложење. Суд заснива пресуду само на чињеницама и доказима, који су били претресани на главном претресу. Када утврди чињенично стање суд путем дедукције примењује законски пропис на конкретни случај. У случају да се не може поуздано утврдити истинитост неке чињенице, ово иде у корист окривљеном — „*in dubiis reus est absolvendus*“. Пресуда се израђује према одредби Закона о кривичном поступку са мање или више успеха, што зависи од спреме судије, праксе, знања језика и стилистике. Често пак, пресуда носи садржински и стилски клише строгог судског акта, а могла би бити примерак правне или чак беседничке литературе.

Жалба јавног тужиоца, а поготову браниоца, аналитичка је критика пресуде. Жалилац мора опредељено навести и образло-

жити у чему је неправилност или непотпуност утврђеног чињеничног стања и у чему је погрешно примењен закон. Све ово жалба црпи из разлога побијане пресуде, полемишући са њеним разлозима и квалификацијом, дајући своје виђење предмета. Жалба је огледало знања и вештине браниоца, баш као што је то пресуда судије, а оптужница јавном тужиоцу.

Другостепени поступак се одвија више писмено него усмено, па се нећемо на њему задржавати, а уосталом све најбитније о говорништву у поступку је речено, а то важи за читав поступак.

У савременом кривичном праву брига о човеку је свестрана. Кривични закон штити човека као физичко и психичко биће, све његове биолошко-психичке вредности (живот, телесни интегритет, здравље, част, углед и сл.) и добра везана за њега (имовина, положај, општа добра и сл.). Поступак на суду садржи такве инструменте да се уз њихову правилну примену избегава могућност осуде невиног лица. Иде се до тога да се примењује старо морално правило, да је боље двојицу кривих ослободити него једног невиног осудити. На овом послу су ангажовани и јавни тужилац, који иако је орган гоњења има задатак да изналази и употребљава доказе и у корист окривљеног, бранилац, који поступа само у корист оптуженог, те коначно суд — судија, који примењује универзалну правну вољу (закон, право) и остварује етичке стандарде друштва. Морална димензија у суђењу подједнако је нужна за рад сва три фактора у кривичном поступку. Морална схватања (и тековине) садржана су делом у самим законима, а у поступку се оваплоћавају етичким поступањем учесника. Дакле: **логос — етос — патос.**

На крају: Судско говорништво код нас данас, ма колико било подложно захтевима за рационалнијим, бржим, једноставнијим комуницирањем, не сме постати обичан, пословни говор, средство за стручна саопштавања странака и суда. Треба да, нарочито у кривичним стварима, задржи нека обележја судске реторике, нужно да користи богатства језика, логичко изражавање мисли, прикладне елементе литерарног, филозофско-правног стила. Није то обичан говор, већ говор усмерен на остварење или заштиту слобода, права, етичких вредности појединаца и друштва — вековних идеала човечанства. Како смо ово прилично занемарили, језик оголели на пословни, комерцијални, стручни израз, то се морамо позабавити питањем ренесансе судског беседништва. Шта и колико данас треба уносити у судску реторику. Како обогатити и унапредити правни језик и судски говор, као основу судског говорништва. Како надокнадити мањак знања латинског, логике, психологије, лингвистике. У свету се иначе збива ренесанса реторике као науке („нова реторика“). Многи универзитети у САД отварају катедре реторике. Практично пак усмено говорништво поново преузима примат над писаним. Техничка средства (магнетофони, диктафони и сл.) омогућују пословним људима да говором преносе поруке и текстове на раздаљини (авион, ауто, хотел, вискендица) у њихове уреде, институте. Када се механизација уведе

у судство (макар и као помоћно средство), неће бити свеједно шта се говори и како се говори, јер трака све забележи, па остаје трајан траг, а не само добро или лоше формулисано судијино бележење реченог у записник. У прилог отварању оваквих разговора иде и ово излагање.

ЛИТЕРАТУРА

Правопис спрскохрватскога књижевног језика, Матица српска, Нови Сад, 1960.

Сретен Петровић: Увод у античку реторику, Ниш, 1972.

Др Милош Ђурић: Историја хеленске етике, Бгд, 1981.

Имануел Кант: Логика, Графос, Бгд, 1976.

Густав Радбрух: Филозофија права, Нолит, Бгд, 1973.

Hans-Georg Gadamer: *Hermeneutik und Ideologiekritik*, Frankfurt am Main, 1971.

Анри Робер: Адвокат, Бгд, 1940 (превод Доб. Д. Бранковић).

Ђорђе Малетић: Риторика, Београд, 1858.

Бранислав Нушић: Реторика, Бгд, Геца Кон, 1934.

Иван Ивањи: Вештина говорништва, Нови Сад, 1953.

Борислав Игњатовић: Судска реторика, Бгд, 1966.

Хаим Перелман: Право — морал — филозофија, Нолит, Бгд, 1983.

Др Добривоје Пупић: Увод у правне науке, Бгд, 1980.

Др Боровоје Познић: Грађанско процесно право, Бгд.

Зуглиа: Грађански парнични поступак, Загреб, 1957.

Др Божидар Марковић: Уџбеник судског кривичног поступка, Бгд, 1937.

Др Тихомир Васиљевић: Систем кривичног процесног права, Бгд, 1970.

Др Александар Маркићевић: Поштење и савесност у грађанској парници, Нови Сад, 1972.

Стеван Слијепчевић: Есеји о правним и моралним проблемима, Осијек, 1978.

Беседе: Избор из светског беседништва, Култура, Бгд, 1966.

Др Јулије Голик: Избор из реторичких и филозофских дјела М. Т. Цицерона, Згб.

Члан 426. Закона о кривичном поступку.

Савезном суду се не може поднети захтев за ванредно преиспитивање правноснажне пресуде када је правноснажном пресудом за више кривичних дела у стицају, одређених републичким и савезним законом, изречена јединствена казна затвора преко једне године, ако је за кривично дело одређено савезним законом утврђена казна затвора испод једне године. Међутим, према одредби члана 426. став 2. Закона о кривичном поступку захтев се може поднети Савезном суду и када су све или неке појединачне казне за кривична дела у стицају, сва одређена савезним законом, утврђене у трајању испод године дана, а изречена јединствена казна затвора најмање једну годину.

Савезни суд Београд, Кпс-50/84, 12. VI 1984.

✱

Чл. 136. став 2. и 131. КЗ СФРЈ.

За постојање кривичног дела удруживања ради непријатељске делатности из члана 136. став 2. у вези са ставом 1. и чланом 131. Кривичног закона СФРЈ потребно је да учинилац постане припадник завере, банде, групе или другог удружења ради повезивања својих чланова и грађана СФРЈ, у намери вршења непријатељске делатности против своје земље са страном државом, страном или избегличком организацијом или групом лица, односно да им помаже у вршењу непријатељске делатности, а ако учинилац, као грађанин СФРЈ, у намери вршења непријатељске делатности против своје земље непосредно без припадности неком удружењу из члана 136. став 1. Кривичног закона

СФРЈ ступи у везу са страном државом, страном или избегличком организацијом или групом лица или им помаже у вршењу непријатељске делатности, остварено је кривично дело учествовања у непријатељској делатности из члана 131, а не кривично дело из члана 136. став 2. Кривичног закона СФРЈ.

Савезни суд Београд, Кпс-61/84, 13. IX 1984.

✱

Члан 134. став 3. Кривичног закона СФРЈ.

Кривично дело из става 3. члана 134. Кривичног закона СФРЈ постоји ако је тежа последица (нереди, насиље и друге тешке последице) изазвана радњом из става 1. овог члана, али је остварена деловањем других лица, а не личним односом извршиоца основног кривичног дела из члана 134. став 1. Кривичног закона СФРЈ према одређеном лицу.

Савезни суд Београд, Кпс-29/84, 5. VI 1984.

✱

Члан 94. Кривичног закона СФРЈ.

По одредбама члана 94. КЗ СФРЈ нема разлике у коришћењу података из казнене евиденције датих суду, јавном тужилаштву и органима унутрашњих послова у вези са кривичним поступком који се води против лица које је раније било осуђено — став 1. и датих истим органима у вези са кривичним поступком који се води против лица чија је осуда брисана — став 3, те према томе ранија осуђиваност може се узети као отежавајућа околност приликом од-

меравања казне у смислу члана 41. став 1. КЗ СФРЈ како по ставу 1. тако и по ставу 3. члана 94. Кривичног закона СФРЈ.

Савезни суд Београд, Кзс-45/84, 2. X 1984.

✱

Чл. 416. и 364. тачка 6. Закона о кривичном поступку.

Против правноснажне пресуде у којој није у изречену казну урачунат притвор или раније издржана казна не може се подићи по одредбама члана 416. Закона о кривичном поступку захтев за заштиту законитости због повреде одредаба члана 364. тачка 6. Закона о кривичном поступку ако није коришћена процесна могућност по одредбама члана 136. став 1. Закона о кривичном поступку.

Савезни суд Београд, Кзс-45/84, 2. X 1984.

✱

Члан 43. Кривичног закона СФРЈ и члан 412. Закона о кривичном поступку.

И у поступку за ванредно ублажавање казне, кад постоје услови за ублажавање казне из члана 42. КЗ СФРЈ, суд ће ублажити казну у границама предвиђеним у одредбама члана 43. Кривичног закона СФРЈ.

Савезни суд Београд, Кзс-54/84, 6. XI 1984.

✱

Члан 48. Кривичног закона СФРЈ и члан 412. Закона о кривичном поступку.

Кад је изречена јединствена казна за кривична дела у стицају суд који одлучује о захтеву за ванредно ублажавање казне, а нађе да су се стекли услови за ублажење казне по

члану 42. КЗ СФРЈ, не може ублажавати изречену јединствену казну већ мора претходно да ублажи утврђене казне за поједина дела у стицају па тек након тога изрекне казну по одредбама члана 48. Кривичног закона СФРЈ.

Савезни суд Београд, Кзс-54/84, 6. XI 1984.

✱

Члан 44. Закона о новчаном систему.

Одлуке Народне банке Југославије за остваривање циљева и задатака емисионе, монетарно-кредитне и девизне политике према члану 7. Закона о Народној банци Југославије и јединственом монетарном пословању народних банака република и народних банака аутономних покрајина („Сл. лист СФРЈ“, бр. 49/76) доноси искључиво Савет гувернера Народне банке Југославије и обавезне су по члану 38. Закона о новчаном систему, за банке, друге финансијске организације и остале учеснике у новчаним односима.

Ако се не придржава одлука које доноси Народна банка Југославије (Савет гувернера) банка или друго правно лице, осим друштвено-политичке заједнице, чини привредни преступ из члана 44. став 1. тачка 5. Закона о новчаном систему, и ако не спроводи одлуке Народне банке Југославије (Савет гувернера) и ако не предузима мере према банкама, другим финансијским организацијама и осталим учесницима у новчаним односима народна банка чини привредни преступ из тачке 6. наведеног члана. Одговорно лице у банци или другом правном лицу ако се не придржава одлука чини привредни преступ из става 2. наведеног члана, а одговорно лице у народној банци републике или покрајине ако не спроводи одлуке чини привредни преступ из члана 45. наведеног закона.

Савезни суд Београд, Кзс-21/84, 30. X 1984.

**Боривој Никшић
судија Савезног суда Београд**

ИЗ СЕДНИЦЕ УПРАВНОГ ОДБОРА

На седници Управног одбора, одржаној 18. јануара 1985. године, донета су следећа решења:

1) Узет је на знање извештај председника и секретара Управног одбора о раду између две седнице.

2) Узет је на знање извештај благајника Управног одбора Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду о стању новчаних средстава планираних за редовно пословање.

3) По извештају потпредседника Управног одбора Зорана Вучевића, ефекти дописа Управног одбора Извршном већу САПВ у вези измена пореског система и пореске политике у 1985. години, су позитивни. То се огледа нарочито у томе што је почетна стопа пореске основице за адвокате смањена са пређашњих 10% на 5%, међутим, и даље није лимитирана.

И даље ће се наставити контакти са другом Петром Максимовићем, помоћником покрајинског секретара за финансије, и другим овлашћеним органима, ради конкретизације договора у вези пореске политике и пореског система. С обзиром да рад на изради ових докумената још није окончан, а процењује се да неће бити окончан до краја марта, такви контакти добијају на значају.

Узет је на знање извештај потпредседника Зорана Вучевића.

4) Узет је на знање извештај Борјановић Мирка и Милић Томислава, овлашћених представника Адвокатске коморе Војводине на седници Градске конференције ССРН — секције за друштвено-економски развој.

Активности су вођене у складу акција Управног одбора у вези доношења договора о пореској политици и пореском систему у 1985. години.

5) Потпредседник Зоран Вучевић информисао чланове Управног одбора о тренутној ситуацији у којој се налази нова Тарифа о наградама и накнади трошкова за рад адвоката.

Управни одбор узима на знање извештај потпредседника Зорана Вучевића, те доноси ОДЛУКУ:

Комисија за примену Тарифе одмах ће отпочети са радом на изради Нацрта нове Тарифе. Комисија за примену Тарифе направиће анализу Тарифа АК Србије, ОК Хрватске и АК Словеније, те ће након тога предложити Управном одбору одређена решења за нову Тарифу која би требало да се усвоји у 1985. год.

6) Решењем број 26/85 уписује се у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду Љиљана Павловић-Бојовић, са седиштем ад-

вокатске канцеларије у Новом Саду, Ул. Булевар револуције бр. 50/1 а са даном 18. II 1985. године.

7) Решењем број 27/85 уписује се у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду Тодорић Глигорије, са седиштем адвокатске канцеларије у Беочину, Моше Пијаде бр. 2, а са даном 18. I 1985. године.

8) Решењем број 444/84 уписује се у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду Цвијовић Драган, са седиштем адвокатске канцеларије у Пећинцима, Браће Видаковића бр. 7, а са даном 18. I 1985. године.

9) Решењем број 21/85 уписује се у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду Јеремић Предраг, са седиштем адвокатске канцеларије у Новом Саду, Ул. Др Рибара бр. 15/II, а са даном 18. I 1985. године.

10) Решењем број 393/84 уписује се у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду Милошевић Милан, са седиштем адвокатске канцеларије у Новом Саду, Ул. Успенска бр. 18, а са даном 18. I 1985. године.

11) Решењем број 468/84 уписује се у Именик адвокатских приправника Гвозденовић Драган, са адвокатско-приправничком вежбом код Бабић Данила, адвоката у Зрењанину. Адвокатско-приправничка вежба тече од 18. I 1985. године.

12) Решењем број 10/85 брише се из Именика адвоката Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду Вељко Комленовић, адвокат из Новог Сада, са даном 31. XII 1984. године, због пензионисања. За преузиматеља адвокатске канцеларије Вељка Комленовића, одређује се Рудић Дарко, адвокат у Новом Саду, Његошева бр. 24.

13) Решењем број 25/85 брише се из Именика адвокатских приправника Дојчинов Бранислав, са адвокатско-приправничком вежбом код Станчу Симеона, адвоката из Вршца, а са даном 31. XII 1984. године, због заснивања радног односа.

14) Решењем број 11/85 узето је на знање о промени адвокатско-приправничке вежбе Стојановић Јелене, са адвокатско-приправничком вежбом код Рудић Дарка, адвоката у Новом Саду, а са даном 1. I 1985. године.

15) Решењем број 18/85 узето је на знање да је Марија Секулић, адвокат у Суботици, оболела. За привременог заменика адвокатске канцеларије одређује се Виличић Невенка, адвокат у Суботици, Ул. Назорова бр. 5, која ће ову дужност вршити до закључења боловања оболелог адвоката.

16) Решењем број 464/84 узето је на знање да је адвокат Анђелић Стеван променио седиште своје адвокатске канцеларије из Новог Сада у Жабаљ, М. Тита бр. 27, а са даном 1. I 1985. године.

17) Решењем број 16/85 одбијен је захтев за пружање правне помоћи ван седишта канцеларије Недељков Владимиру, адвокату у Зрењанину, из разлога што на територији Општинског суда у Новом Бечеју постоји довољан број адвоката.

Управни одбор

вокатске канцеларије у Новом Саду, Ул. Булевар револуције бр. 50/1 а са даном 18. II 1985. године.

7) Решењем број 27/85 уписује се у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду Тодорић Глигорије, са седиштем адвокатске канцеларије у Беочину, Моше Пијаде бр. 2, а са даном 18. I 1985. године.

8) Решењем број 444/84 уписује се у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду Цвијовић Драган, са седиштем адвокатске канцеларије у Пећинцима, Браће Видаковића бр. 7, а са даном 18. I 1985. године.

9) Решењем број 444/84 уписује се у Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине у Новом Саду Предраг, са седиштем адвокатске канцеларије у Новом Саду, Ул. Булевар револуције бр. 50/1 а са даном 18. II 1985. године.

Председник:

Никола Вујашиковић
судија Уставног суда Војводине

Светозар Дракулић, заменик јавног правобраниоца Војводине, *Антоније Борић*, саветник покрајинског секретара за правосудје и општу управу, *Никола Јеловац*, адвокат у Сомбору, *Васа Калишки*, адвокат у Панчеву, *Жива Коњевић*, шеф Службе за скупштинске послове Привредне коморе Војводине, *Војислав Маринков*, адвокат у Вршцу, *др Љубиша Милошевић*, редовни професор Правног факултета у Новом Саду, *Душан Мићић*, заменик секретара СИЗ-а за научни рад Војводине, *Милан Рапајић*, адвокат у пензији из Новог Сада, *Војислав Рашовић*, адвокат у Сремској Митровици, *Ласло Цабафи*, директор Кадровског и општег сектора фабрике каучука у оснивању, *Зрењанин, др Петар Шарчевић*, ванредни професор Правног факултета на Ријечи, *Душан Шитка*, председник Општинског суда у Пландишту

Уређивачки одбор:

Главни и одговорни уредник

Сава Савић
адвокат у Новом Саду

Борђе Вебер, адвокат у Новом Саду, *Светозар Добросављевић*, адвокат у Новом Саду, *Мирослав Здјелар*, адвокат у Новом Саду, *Живко Киселички*, судија Вишег суда у Новом Саду

Технички уредник:
Мирјана Јовановић

Гласник издаје и власник је Адвокатска комора Војводине, 21000 Нови Сад, Змај Јовина 20/I. — Телефон: 29-459. Годишња претплата 1.800,00 дин. Претплата за иностранство 40 US долара. Цена једног броја 150,00 дин.

Тек. рачун 65700-678-2047. Рукописи се не враћају.

У издавању часописа учествује и Самоуправна интересна заједница за научни рад Војводине

На основу мишљења Покрајинског секретаријата за образовање, науку и културу САПВ бр. 418—18 од 23. маја 1973. године. *Гласник* је стручна публикација ослобођена основног и посебног пореза на промет.

Штампа: СНП - ООУР Штампарија, Нови Сад, Лазе Телечког 5

